

: ZA STAROU PRAHU:

VĚSTNÍK KLUBU ZA STAROU PRAHU



Foto: Kateřina Bečková, 2023

Meteorologický sloupek a Vítězné náměstí, dvě na sobě zcela nezávislá témata tohoto čísla Věstníku, která se náhodou sešla na jednom fotografickém záběru. Čtete na s. 19 a 46

O B S A H

OBNOVA CLAM-GALLASOVA PALÁCE: SELHÁNÍ I PŘÍLEŽITOST KE ZMĚNĚ. STANOVISKO K PŘESTAVBĚ BÝVALÉ SPOŘITELNY V KUTNÉ HOŘE. KULATÝ PŘÍBĚH KULAŤÁKU: PUTOVÁNÍ OD ENGLA K ENGLOVI. SCHUBERTOVA VILA V LIBOCI JE NA PRODEJ. 19. ROČNÍK CENY KLUBU ZA STAROU PRAHU ZA NOVOU STAVBU V HISTORICKÉM PROSTŘEDÍ: O POMĚŘOVÁNÍ HODNOT A JEDNOM TRAGICKÉM ROZPORU MEZI NIMI. POČASÍ NA KAŽDÉM ROHU ANEB, KDE STÁLY PRAŽSKÉ POVĚTRNOSTNÍ SLOUPY A DOMKY. ČLENSKÉ INFORMACE.

POČASÍ NA KAŽDÉM ROHU ANEB, KDE STÁLY PRAŽSKÉ POVĚTRNOSTNÍ SLOUPY A DOMKY

Procházíme-li Prahou, máme možnost studovat události takzvané za pochodu. Seznamovat se s architektonickými slohy, rozmanitostí městských parků, smyslem dopravních tepen, urbanistickým řešením celých sídlištních bloků, kouzlem pražských věží či mostů. Vedle těch vskutku významných památek a velkých staveb se však můžeme zaměřit také na smysl staveb drobných, mnohdy opomíjených nebo již neexistujících. Mezi ně bezesporu patří tzv. povětrnostní neboli meteorologické sloupy či domky.



Že nevíte, o jaké objekty se jedná? V následujícím textu se vám je pokusím představit. Provedu vás příběhem pražských povětrnostních sloupů, přiblížím okolnosti jejich zřizování a vyložím jejich význam, který je nejenom informační, popularizační, historizující či kulturní. Řeč bude o jejich spojení s reklamními kiosky centra Prahy, vodoměrnými domky pražských nábřeží a hodinovými sloupy Elektrických podniků hlavního města Prahy. Nevynechám ale ani problémy, které souvisely s jejich zakládáním. Přestože byly někdy předmětem narážek a terčem humoristických článků kvůli svému umístění, funkčnosti či neaktuálnosti, nelze jim upřít, že se staly módní záležitostí, fenoménem doby, projednávaným tématem městské rady či cílem procházek mnohých Pražanů a návštěvníků hlavního města.

Meteorologické sloupy vznikaly převážně jako historizující a dekorativní drobné věžovité stavby s meteorologickými nebo i jinými přístroji samostatně stojící ve veřejném prostoru. Lze je řadit k průmyslově vyráběnému vitrinovému městskému mobiliáři, který svůj vrchol popularity měl na konci 19. a začátku 20. století. Tyto dnes již

téměř neznámé městské stanice se v německy psané literatuře označovaly jako *Wettersäule* nebo *Wetterhäuschen*. Jak se ukázalo, v českém tisku je situace s jejich názvy složitější, ale o to pestřejší. A sledujeme-li území Prahy, jedná se většinou o díla zaniklá a zapomenutá. O významu, jaký byl meteorologickým sloupům přisuzován v době, kdy byly v módě, se můžeme dozvědět z českého tisku. Například *Listy Pojizerské* uvádějí: „Každé město, ať turistické, ať lázeňské, musí i v tom svém hostům a pasantům¹ vyjíti vstříc, aby měli jednak statistické údaje o městě, o jeho poloze a poměrech, jednak, a to hlavně, aby měli prognózu počasí. Za tím účelem staví se na veřejných místech vkusné meteorologické sloupy aspoň s nejnutnějšími, ale spolehlivými meteorologickými přístroji.“

1. První pražský povětrnostní pilíř

Pomyslné putování za pražskými povětrnostními sloupy zahájíme kde jinde než na Staroměstském náměstí. Kromě mnoha jiných známých památek zde nacházíme také pražský poledník, tedy meridi-

1 Kolemjdoucím.



Meteorologický sloup před Staroměstskou radnicí – zvětšený výřez ze stereonegativu Dům U Minuty, kolem roku 1912. Foto: Atelier Bruner-Dvořák (snímek z historických originálů ze Sbírky Scheufler J4.05).

án, podle něhož byl v minulosti řízen pražský čas. Naši předci také už od roku 1410 mohli vzhlížet ke spektakulárnímu Pražskému orloji. Přestože po staletí tento orloj ukazoval a stále ukazuje Pražanům řadu informací, jako např. čas střeoevropský, staročeský, babylonský, hvězdný a zobrazuje polohu Slunce a Měsíce na obloze, byl o pět století později v jeho blízkosti **vedle domu U Minuty** postaven objekt, jehož informace orloj nabídnout neuměl – povětrnostní sloup.²

Na konci 19. století, v době zavádění velkých technických proměn Prahy³ a v čase, kdy se u nás jen pozvolna začaly uplatňovat oficiální předpovědi počasí z Vídně, patřil mezi známé pražské figurky amatérský meteorolog a excentrik Antonín Fiala (1836–1912). Ten v pražských restauracích prodával na vlastnoručně zhotovených listcích povětrnostní

prognózy a svá proroctví vyvěšoval u materialisty Vsetečky na rohu Myslíkovy ulice a Karlova náměstí. Na svou činnost byl patřičně hrdý, a proto si říkal „první pražský prorok povětrnosti“. Jen málo se však ví, že v té době získal právě v podobě prvního pražského povětrnostního pilíře vážnou konkurenci. Byla by to svým způsobem kuriózní rivalita, neboť „živnost povětrnostní“ byla tehdy stejně vážená jako například bleší cirkus. Proto je zajímavé se zamyslet, jestli novinka – meteorologický kiosk – mohla obstát vedle dalších proroků povětrnosti nebo nastupujících a tiskem šířených úředních předpovědí počasí.

Přenesme se do doby vládnutí císaře Františka Josefa I., abychom se seznámili s tím, co zřízení onoho meteorologického sloupu předcházelo. V cestopisných vzpomínkách z návštěvy rakouského Štýrského Hradce, otištěných v pražském týdeníku *Beseda Učitelská*⁴ dne 14. 12. 1882, autor barvitě popsal zakládání a úpravy parků na místech zbořených městských hradeb. V rámci líčení tohoto dobového trendu mimo jiné uvedl: „Co by zajisté i naši Praze slušelo, jest meteorologický kiosk. Obecenstvo v sadech se procházející dozví se tam, kolik jest hodin, kolik stupňů tepla, jaký tlak vzduchu a změnu povětrnosti.“

Toto oznámení patrně předurčilo zakládání povětrnostních domků a sloupů v českých zemích po následující půlstoletí. Nová dobová móda přinášející okrašlování veřejných míst sloupy s meteorologickými přístroji se musela zákonitě prosadit i v Praze.⁵ V té době na jejím území můžeme pozorovat nemalý urbanistický, architektonický a technický rozvoj. Architekti spolupracovali s výtvarnými umělci na výzdobě budov a veřejných prostranství. Objevily se nápady na zvelebení nově upravených veřejných míst Prahy drobnými stavbami, mezi které lze po vzoru jiných evropských velkoměst zařadit také meteorologické sloupy.⁶ A protože zpráv o zakládání povětrnostních sloupů v Rakousku, Německu a Švýcarsku přibývalo a město pražské žádný podobný objekt nemělo, zabývali se na svých jednáních myšlenkou postavení kiosku zcela vážně pražští radní. Jistě se k nim dostaly zvěsti o úspěšném zřizování meteorologických sloupů v lázeňských střediscích na západě země, zejména

2 Text kapitoly vychází z následujících zdrojů: René Tydlitát – Jan Trejbal, *Povětrnostní sloupy: Průvodce po objektech drobné architektury s meteorologickými přístroji*, Praha 2019. – *Národní listy* XXII, 1982, 17. 12., s. 3. – *Národní listy* XXIV, 1984, 24. 4., s. 2. – *Národní listy* XXIV, 1984, 31. 8., s. 3. – *Bohemia* LVI, 1883, 13. 5., s. 4–5. – *Bohemia* LXXXII, 1909, 16. 11., ranní vydání, s. 5. – *Věstník obecní Královského hlavního města Prahy* XX, 1913, č. 8, 17. 4., s. 155. – *Humoristické listy* XXV, č. 26, 1883, 29. 6., s. 218.

3 Například 1882 telefon, 1889 osvětlení elektrinou (městská elektrárna), 1889 telefon meziměstský, 1891 Petřínská rozhledna, 1891 elektrická tramvaj, 1896 kino (stálé kino až 1907), 1899 stálá elektrická tramvaj, 1899 potrubní pošta apod.

4 *Beseda Učitelská* byl pražský týdeník pro učitele a přátele národního školství.

5 V Evropě byl asi nejstarší meteorologický sloup postaven na náměstí Grand Quai v Ženevě již v roce 1838. Dále byly zřízeny povětrnostní kiosky v Německu v městských parcích Bad Godesbergu v roce 1876 a v rakouském Grazu v roce 1878. Vídeň jako hlavní sídlo rakousko-uherské monarchie se dočkala stejně jako Praha v roce 1883.

6 Meteorologické sloupy jsou objekty drobné architektury s meteorologickými přístroji ve vitrínách různého provedení, stojících na podstavci a krytých dekorativní stříškou opatřenou zpravidla větrnou koruhví a mající estetické a informační poslání.

v Teplicích a ve Františkových Lázních. Navíc pro větší města a lázně bylo zřizování meteorologických domků všeobecně doporučováno, protože pomocí nich mohly provádět meteorologická měření a vyvěšovat telegrafické předpovědi počasí šířené v odpoledních hodinách z Ústředního meteorologického ústavu ve Vídni. A jako se řešila otázka doručování povětrnostních prognóz pro rolníky na venkově, tak bylo ve městech v zájmu pořádání zahradních koncertů, letních divadel, obnov zahrad a dalších důvodů žádoucí umísťovat do veřejného prostoru meteorologické sloupce. Tato v pravdě moderní záležitost přinášela pro kolemjdoucí vítanou možnost poučit se o topografických, meteorologických a statistických poměrech města, případně si podle získaných prognóz a zpráv o počasí naplánovat program na následující den.

V *Národních listech* ze dne 17. 12. 1882 se můžeme dočíst, co zapříčinilo vznik asi prvního meteorologického sloupce na území Prahy: „V jedné schůzi městské zdravotní rady poukázal předseda p. Dittrich⁷ na velmi zajímavý vynález, jež seznal na výstavě ve Frankobrodě.⁸ Jest to povětrnostní domek, který byla firma Camorri a Schlöszer⁹ vystavila. V domku nalézají se velmi dovedně zpracované přístroje, jež ukazují teplotu vody, výšku nad mořem, geografickou délku, dále nalézá se v něm srovnávací teploměr, thermometrograf¹⁰ a jiné přístroje. V mnohých velkých městech jsou povětrnostní domky tyto již zavedeny a konají výbornou službu. O záležitosti této rokovalo se ve schůzi městské rady.¹¹ Po delší debatě usneseno, aby na zkoušku jeden domek, a sice nejmenší, od firmy Camorri a Schlöszer byl objednan. Osvědčí-li se povětrnostní domek, bude jich napotom několik objednáno.“

Pro zřízení meteorologického domku byla ustavena komise ve složení J. Dittrich, K. Kořistka¹² a V. Náprstek¹³. Konkrétní informaci o bližším se vztyčení povětrnostního kiosku v Praze uvedly ve svém vydání dne 3. 5. 1883 *České noviny*: „Meteorologický domek postaven bude dle usnesení městské rady před radnicí uprostřed obou dvou kandelábrů.“

7 Josef Dittrich (1818–1898) byl český lékárník a politik, poslanec Českého zemského sněmu.

8 Frankobrod je zastaralé označení německého Frankfurtu nad Mohanem.

9 Správný název firmy byl Camozzi & Schlösser. Firma byla založena v roce 1860 ve Frankfurtu nad Mohanem a od roku 1873 byla ve vlastnictví Joh. Baptist Camozzi, Julius Schloesser u. dr. Louis Schaffner.

10 Přístroj pro záznam extrémních hodnot teploty vzduchu.

11 Proběhla 15. prosince 1882.

12 Prof. Karel František Edvard rytíř Kořistka (1825–1906) byl český geodet, topograf, kartograf, statistik, pedagog a politik, poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady, člen Královské české společnosti nauk, České akademie a Císařské akademie věd ve Vídni.

13 Vojtěch Náprstek (1826–1894) byl český vlastenec, národopisec, mecenáš, bojovník za pokrok a předseda Klubu českých turistů.

Ke skutečnému umístění meteorologického sloupce z rozhodnutí městské rady došlo v první polovině měsíce května 1883. Od té doby byl u jižního křídla komplexu budov Staroměstské radnice (před domem U Kohouta a současně před východním průčelím domu U Minuty, dříve U Bílého lva)¹⁴ postaven první pražský meteorologický sloup. Dobové zprávy hovoří o tom, že původně měl být umístěn do městského parku,¹⁵ ale pro obavy z „jistě zlomyslnosti“ kolemjdoucích nebyl tento záměr schválen. V této souvislosti bylo pražské policejní ředitelství požádáno, aby bedlivě, zejména v noci, nový meteorologický domek před radnicí střežilo. Oznámení pro veřejnost o zřízení povětrnostního sloupce v Praze přinesly např. *České noviny* 20. 5. 1883, které uvedly: „Před radnicí staroměstskou blíže ‚Minuty‘ postaven byl meteorologický kiosk, na kterémž na straně k radnici zříti lze výši teploty, množství par ve vzduchu a velikost vzdušného sloupce, na straně k ‚Minutě‘ počet obyvatelstva v Praze a v okolních obcích, na straně ulici Sirkové vyvýšení některých míst v Praze nad hladinou mořskou a konečně na straně k Týnskému chrámu rozdíl mezi časem pražským a jiných hlavních měst na zeměkouli. Střechu tohoto vkusného kiosku zdobí čtvero šípů, naznačujících východ, západ, sever a jih. O zřízení tohoto kiosku získali si zásluh pp. Dittrich, Kořistka, V. Náprstek a Spítra.“

Výrobce kiosku byla firma Camozzi & Schlösser se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, která se soustředila na výrobu kotlových armatur, součástek parních strojů a pouličních kandelábrů. Meteorologické sloupce také dodala např. do německých měst Bad Schwalbach (dříve Langenschwalbach) a Fürth.

Čtyřhranný povětrnostní sloup¹⁶ zhotovený ze zinkového plechu a nazývaný „meteorologický domek“ zkrášloval prostranství před radnicí, lákal na vystavené přístroje, různé statistické přehledy obyvatelstva a symbolizoval technický pokrok tehdejší doby. Ke zřízení tohoto kiosku došlo necelé tři měsíce poté, co bylo Velké (později Staroměstské) náměstí poprvé osvětleno pomocí elektrických oboukrových lamp Františka Křižíka. Obdiv k nové aplikované technice se projevil také zájmem kolemjdoucích o meteorologické přístroje uvnitř sloupce, stejně tak jako o asi 50 metrů vzdálenou první veřejnou telefonní ústřednu.¹⁷

14 Když v měšťanském domě U Minuty byla umístěna lékárna, říkalo se mu také U Bílého slona. Název U Minuty se ujal v době, kdy tam působila provozovna Tabáku (trafika).

15 Veřejné sady byly na místech zbořených pražských hradeb zřízeny v letech 1875–1882 v okolí bývalé Poříčské brány (později Sady Jana Švermy), před budovou nádraží Františka Josefa I. (dnes Vrchlického sady) a jižně od budovy Národního muzea (dnes Čelakovského sady).

16 Přibližné souřadnice objektu jsou 50°05'12.3"N, 14°25'12.6"E a nadmořská výška 192 m n. m.

17 Telefonní ústředna Pražského podnikatelství pro telefony byla zřízena na Malém náměstí v domě U Richterů.



Zákres umístění prvního pražského povětrnostního sloupu před Staroměstskou radnicí (vyznačeno šipkou) do polohopisného plánu královského hlavního města Prahy z roku 1884. Výřezy z mapových podkladů stažené z <https://www.geoportalpraha.cz/>. Zákres autor článku.

Doplňme ještě informaci *Českých novin* o vystavených přístrojích a textových přehledech. Všechny přístroje byly umístěny na severní straně sloupu otočené k radnici. Kolemjdoucí mohli spatřit teploměr, tlakoměr (v provedení aneroidu) a také vlhkoměr (tehdy nazývaný vlahoměr). Osazení přístrojů na severní straně kiosku bylo záměrné, protože jinak by sluneční paprsky přímo ovlivňovaly měření. Tabulkové přehledy ročních normálů meteorologických prvků a jevů včetně údajů o geografické a nadmořské poloze některých míst v Praze byly vystaveny na jižní straně směřující k Sirkové (Schwefelgasse, dnes Melantrichově) ulici. Západní strana objektu orientovaná k Malému náměstí přinášela statistická data (např. počet obyvatel). Konečně východní strana poskytovala oznámení o časech v různých městech světa v porovnání s Prahou. Instalované aparáty do meteorologického sloupu byly darem c. k. dvorního mechanika



Meteorologický kiosek před východním průčelím domu U Minuty na Staroměstském náměstí, výřez ze stereonegativu, kolem roku 1912. Foto: Atelier Bruner-Dvořák (snímek z historických originálů ze Sbírky Scheufler J4.05).

a optika Otokara Spitra, který podle tisku nabízel to nejnovější a nejspolehlivější v daném sortimentu. Zajistil také nastavení barometru na střední hodnotu tlaku vzduchu v Praze.¹⁸

Vystavené statistické tabulky byly dvojjazyčné (v češtině a v němčině) a bohužel obsahovaly několik chyb. Přetrvávajícím problémem byl ale hlavně bilingvismus textů, který se na sklonku existence habsburské monarchie mnohým nelíbil. Například *České noviny* vyslovily názor, že v době, kdy je patrná snaha zbavit se všeho německého, ať už je to v budovách či na ulicích, tak se dvojjazyčnost názvů a popisů nepozorovaně šíří přímo před branami „staré“ radnice. Tato kritika sílila poté, co německy píšící noviny v Praze začaly kiosek označovat jako „das tschechische Wetterhäuschen“, tedy záměrně „český meteorologický sloup“.¹⁹

Z několika článků v denících však lze usuzovat, že první meteorologický sloup v Praze byl inspirativní i pro zkrášlení dalších veřejných míst, neboť od roku 1884 se vedly živé diskuse o dalších případných pražských kioscích, a to zejména na jednáních městské rady. Je známo, že Statistická komise podala radě návrh, aby dle vzoru na „Velkém rynku“ byly zřízeny povětrnostní sloupky také na Václavském náměstí a na Františkově (dnes Smetanově) nábřeží. Tento, jistě opakovaný, návrh na stavbu dalších meteorologických sloupů byl předáván k řešení rozpočtové komisi na jednotlivé roky, neboť jak bylo uvedeno na jednání schůze městské rady v roce 1884, „*ke zvážení byly nemalé pořizovací náklady na meteorologické sloupky*“. Teprve potom měly být vybrány vhodné lokality k umístění praktických kiosků. Jestli k tomu skutečně došlo, není známo. Navíc na scénu, respektive do pražských ulic, ještě na konci osmdesátých let 19. století vstoupil zcela nový typ meteorologicko-reklamního sloupu opatřeného hodinami. Ale o tom až v následující kapitole.

V souvislosti s nejstarším pražským meteorologickým sloupem se v tisku z konce 19. století vyskytl i poněkud zavádějící výraz „povětrný sloup“, který může budit dojem, že objekt není spolehlivý. Posoudit to již nemůžeme, ale víme, že hned po dvou měsících své existence se kiosek stal předmětem fejtonu v *Národních listech*. Čtenáři se tehdy mohli dočíst: „*I tam s tou pumpičkou, kterou postavili před radnici – povětrný sloup ji jmenujou nebo tak nějak. Stojí na ní ledacos psáno: jak je zeměpisná*

Praha široká a dlouhá, kde v Praze vychází slunce, atd. Nu at' by se lid poučil, at' by se na to dal nějaký groš, ale u nás – u nás!“ – pan Bubulka zlostným smíchem se až křečovitě rozkašlal. „*Postavili to tam – a od toho okamžiku pranicdo o to se více nestará, to se rozumí! Dobře jsem se přesvědčil! Šel jsem tam ráno, když bylo hezky i ošklivo, ano i za největšího větru – víte, minulý týden – jsem nelitoval chůze a schválně jsem tam od ‚Křížků‘ zašel. A kostel na Petříně je prý pořád 322 metrů nad mořem, p o ř á d 322. To byste neřek‘ – ano! A předce ví každé dítě, že moře není skoro nikdy tiché a země že se také točí! Ale já dám do novin nějaké ‚zasláno!‘“* Dále také asi v narážce na neochotně se otáčející větrnou korouhvičku sloupu, umístěného v přílišné blízkosti historických budov, přinesly *Humoristické listy* ze dne 29. 6. 1883 text: „*Z Prahy. K povětrnému sloupu v koutku před radnicí bude prý postaven zvláštní sluha, který bude větrní rafli postrkovat dle směru větru, když tento tam nemůže.*“ Je fakt, že poloha meteorologického domku při komplexu budov Staroměstské radnice byla sice mimořádně pohledově exponovaná, ale zvolené stanoviště zároveň negativně ovlivňovalo výsledky meteorologických měření. To ale bylo příznačné i pro další v minulosti postavené okrasné městské meteorologické stanice.

Přesuňme se na začátek 20. století. Studujeme-li pražské události k roku 1902, můžeme se dočíst, že v březnu byl pro meteorologický sloup vedle Staroměstské radnice zpracován nový přehled počtu domů a obyvatelstva dle národnosti v Praze a na předměstích. O sedm let později byl ale meteorologický domek dle dobových zpráv: „*již tak zastaralý, že nevyhovoval dostatečně moderním požadavkům a ježto z mnoha stran byly činěny návrhy na jeho úpravu, usnesla se rada městská ve schůzi dne 9. září 1909, vyžádavši si před tím dobrozdání meteorologického ústavu při české univerzitě, jakož i kanceláře statistické a městského úřadu stavebního, aby nákladem asi 400 K byl opraven a novými statistickými daty a přístroji opatřen.*“

V roce 1910 se řešilo osvětlení sloupu žárovkami, které bylo v odpovědnosti Elektrických podniků královského hlavního města Prahy. V souvislosti se zveřejněnými statistickými údaji bylo i nadále poukazováno na nesprávné a nečeské nápisy. Opravy kiosku a aktualizace panelů se statistickými daty průběžně probíhaly i nadále, měnily se zejména údaje o počtu obyvatel, a to v roce 1913 (na základě sčítání lidu z roku 1911) – v té době byla v blízkosti kiosku provozována známá Voňkova plzeňská restaurační zahrádka (dříve Koryntova). V roce 1918 nastalo tolik očekávané vyhlášení samostatného Československa. Uvolněná atmosféra se promítla i do projevené nenávisti ke všemu habsburskému či německy psanému, což mělo za následek mimo

18 Ručička tlakoměru potom mohla správně ukazovat na zjednodušenou předpovědní stupnici. Ta byla zpravidla označena pojmy: bouře – déšť – proměnlivo – pěkné počasí – sucho, nebo jen déšť (Regen) – proměnlivo (Veränderlich) – pěkné počasí (Schön)..

19 V roce 1880 byla v českých zemích okrašlovací sdružení převážně německá. Tyto spolky také zakládaly meteorologické sloupky (např. v Jablonci nad Nisou a Moravské Ostravě vedle Německého domu). Českých spolků tehdy existovalo jen 28, ale situace se rychle měnila.

jiné stržení mariánského sloupu. Ten meteorologický naštěstí nebyl terčem útoku, navzdory tomu, že některé vystavené texty byly v němčině. Podle dobových fotografií stál první pražský meteorologický sloup na svém místě před radnicí ještě ve třicátých letech 20. století. Další jeho osud není znám, ale četné snímky z konce druhé světové války, týkající se mimo jiné poničené radnice, už kiosky na počasí obrazově nezachytily. Je pravděpodobné, že byl odstraněn v roce 1938, kdy začala rozsáhlá rekonstrukce přilehlého domu U Minuty.

Na závěr zde vyslovím přesvědčení, že jako připomínku prvního pražského povětrnostního pilíře, by se hodilo do chodníku před radnicí vyznačit jeho dřívější umístění. Takto například odkazuje v dlažbě před Staroměstskou mosteckou věží na původní umístění viničního sloupu kruhová dlaždice s nápisem „SLOUP SV. VÁCLAVA – COLUMNA STI. WENCESLAI“. Ten však má to štěstí, že opodál stále stojí.

2. Meteorologické a anonční sloupy v centru Prahy

Většina původních městských meteorologických sloupů vedle technického pokroku v podobě měřicích přístrojů přinášela prostor pro reklamy. Týkalo se to zejména sériově vyráběných objektů. Dokonce bylo trendem produkovat a instalovat meteorologické sloupy, které záměrně sloužily k vytváření a pronajímání reklamních ploch ve veřejném prostoru. Někdy tak na první pohled nebyl patrný primární obchodní zájem producentů a dodavatelů meteorologických kiosků, kteří tak záměrně cílili na vedení měst, místní podnikatele a část veřejnosti.²⁰

A jaká byla situace v Praze? Na konci osmdesátých let 19. století dostala Praha nabídku od německé akciové společnosti pro zřizování meteorologických a anončních sloupů hodinových se sídlem v Hamburgu (Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft Hamburg) na instalaci jejich výrobků. Dopis generálního zastupitelstva hamburské společnosti s působností na území Rakouska-Uherska byl adresován městské radě a obsahoval žádost o svolení k instalaci návěstního sloupu. Společnost patrně jménem svého zástupce Henrycha Blumenfelda koncem roku 1889 požádala o sdělení vhodného místa, kde by byl sloup zdarma a na náklady žadatele po dobu dvanácti let postaven. Tato doba pravděpodobně souvisela s délkou patentu, který německá společnost získala. Městská rada, která k žádosti obdržela podrobný popis novinky (firemní katalog s vyobrazením sloupu z roku 1886),



Podoba typického meteorologického a anončního sloupu z konce 19. století. Kresba: Jan Trejbal, 2019.

společnosti odpověděla s žádostí, aby firma blíže naznačila, kde by sloupy chtěla postavit.²¹

Z komplikované a formálně vedené korespondence je znát určitá zdrženlivost pražské městské rady k uvedené novince. Ta totiž, přestože byla společnost nabízena zdarma včetně instalace a údržby, přinášela několik pochybností. Žadatelé chtěli zdarma získat především lukrativní místo pro instalaci sloupu, a tedy i reklamy. A dalo se také očekávat, že po schválení návrhu objekt za úplatu předají vhodnému místnímu podnikateli. Bylo totiž obvyklé, jak z jiných šetření stejných nabídek vyplynulo, že společnost v každém osloveném městě dále hledala vhodnou osobnost, která by si sloupy po dobu trvání patentu pronajala k provozování. Na oplátku nájemci slibovala zisk z anoncovaných obchodních doporučení „vylepovaných“ na sloupu. Společnost asi nebyla tak dobročinná, jak původně tvrdila; nicméně přicházela na trh s něčím převratným a zajímavým. Dá se říct, že k prosazení svých zájmů psychologicky chytře využila náchylnosti tehdejšího „obecenstva“ obdivovat a vyhledávat novoty.

21 Usnesení městské rady z 6. 12. 1889.

20 Text kapitoly vychází z následujících zdrojů: Petr Štembera, Reklamní sloupy a podobný mobiliář v Praze, *Res musei pragensis. Měsíčník Muzea hlavního města Prahy* VIII, 1998, č. 4, s. 1-3. – *Český svět, ilustrovaný čtrnáctideník* IX, 1912, č. 13, 22. 11., s. 3.

Připomeňme si, že plakátovací sloupy se ve velkých evropských městech objevují od druhé poloviny 19. století, např. v Berlíně od roku 1854 (Litfass Säule). Jejich cílem bylo nahradit divoký způsob lepení obchodních sdělení na různé stěny, fasády domů a podobně. V Praze začalo být od padesátých let 19. století vylepování plakátů regulováno konkrétními vyhláškami, které stanovily podmínky výlepu nejprve na dřevěné návěstní tabule k tomu určené. Zakládány byly také první provozovny těchto plakátovacích tabulí. V Praze tak pod licenci magistrátu působily návěstní ústavy²² Anton Renn a František Kut. Válcové plakátovací sloupy vstupují v Praze na scénu; tedy do ulic, v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století, to znamená asi padesát let od Harrisonova londýnského patentu na tento typ městského reklamního mobiliáře. Staré fotografie pražských ulic tak zachycují tzv. Rennovy sloupy, které sloužily svému účelu mezi lety 1884 až 1910.²³

Hovoříme o období, do kterého patří také zřizování meteorologických a anončních sloupů, posílené snahou následovat populární instalace nového reklamního mobiliáře v mnoha evropských městech. Nejenom pro Prahu bylo typické, že podané žádosti na umístění kombinovaného meteorologického, anončního a hodinového sloupu odkazovaly na jejich úspěšné zavedení ve Vídni, Mnichově či Berlíně. V čem spočíval takový zájem o technickou novinku s názvem *Meteorologische Annoncen-Uhr Säule*? Bylo to záměrné spojení populárních povětrnostních domků, plakátovacích tabulí a chronometrických strojů, které si nechala již zmíněná společnost „Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft Hamburg“ patentovat v roce 1884. Firma navíc přišla s vizuálním lákadlem v podobě užití rotačního mechanismu, který automaticky pohyboval s vystavenými plakáty. Ty byly sestavené do jakéhosi nekonečného pásu a posouvaly se každou půlminutu. Šlo o uplatnění amerického vynálezu, hodinami a meteorologickými přístroji opatřeného oznamovacího kiosku. Dobový tisk se pochopitelně této novince věnoval a není nezajímavé množství synonym, které pro tyto kiosky používal. Např. *Meteorologischen säulenuhr* (meteorologické sloupové hodiny), *Annoncen-Uhr* (reklamní hodiny), *Meteorologische Uhr* (meteorologické hodiny), *Wetterhäuschen mit Uhr und Reklameflächen* (meteorologický domek s hodinami a prostorem na reklamy) apod.

Hamburská společnost existovala v letech 1884 až 1895 a zpočátku zřídila víceúčelové kiosky v několika velkých městech v západním a středním Německu, později také na území Rakouska-Uher-

ska. Je známo, že její „meteorologické reklamní hodiny“ byly již koncem osmdesátých let instalovány ve více než 600 německých městech a velkých obcích. Neomezila se jen na území Německa, její sloupy se zřizovaly také např. v Nizozemsku, Polsku a na našem území. Samozřejmě to nedělala z pouhé filantropie, i když to nejprve tak bylo prezentováno, aby získala potřebný souhlas k instalaci. Některé postavené kiosky mohly být výrobkem slévárny Eisenwerk Carshutte z Delligsenu (Dolní Sasko), která je podle návrhu hamburské firmy zhotovovala. Vlastní montáže objektů na místě určení byly firmou z důvodu přehlednosti instalačních termínů i několikrát odkládány, což potvrzuje velký zájem o tyto sloupy na konci 19. století.

Jak vypadal, a co po instalaci nabízel typický výrobek německé firmy? Celý kiosk byl asi 3 m vysoký, tvaru kvádru s šířkou stran cca 60 cm. Byl zhotoven z umělecké litiny, stál na podstavci a v horní části byl krytý čtyřdílnou sedlovou střechou, která nesla větrnou korouhev (jednoduchý anemoskop²⁴). Střecha odlévaného díla gotického designu se vyznačovala bohatou výzdobou. Svislé plochy ve štítu stříšky (čtyři mosazné²⁵ tympanony) byly opatřeny figurálními plastikami, respektive alegoriemi denních dob. Trojúhelníkový tympanon na východní straně objektu (vždy podle orientace na daném místě) byl vyzdoben reliéfem kohouta zobrazeného ze strany a mezi vegetací – symbolizující ráno či probuzení. Na jižní straně byl včelí úl upletený z proutí, stojící mezi květy a ovocem – symbol poledne (též symbol pilnosti). Na západní straně se vyjímal netopýr s roztaženými křídly proti hvězdné obloze – znamení večera – a na straně orientované na sever byl emblém sovy sedící na větvích a představující noc (příchod noci). Frontální stěna sloupu nesla hodiny s ciferníkem o průměru 29 cm. Opačná strana byla opatřena tlakoměrem a teploměrem s ciferníky stejné velikosti. Na dalších bocích kiosku se umísťovaly panely s předpovědí počasí, informacemi o východu a západu Slunce a Měsíce, délce dne a noci. Nechyběly železniční jízdní řády, srovnávací a statistické zprávy, jako byly počty obyvatel, zeměpisná poloha, oblastní míry a použité měny. Již zmiňovaným technickým lákadlem bylo půlminutové střídání dvaceti různých plakátů v okénku pod hodinami, z nichž „každý automaticky zmizel, aby uvolnil místo dalšímu“. Výhodou bylo, že reklamy byly za skly uzamykatelných panelů, a tak byly chráněny před vrtochy počasí a eventuální nepřízní kolemjdoucích. Na rotující podívanou (reklamy) upoutával nápis nad okénkem: „*Die Annoncen wechseln jede halbe Minute*“.

22 Návěstní ústavy, inzertní kanceláře či annonční expedice byly v Rakousku svobodnou živností (nikoliv koncesovanou). V té době v Praze zajišťovaly inzertní obchod jako filiálky německých ústavů.

23 Na konci tohoto období již se zakulacenou hlavicí.

24 V druhé polovině 19. století se pro anemoskop používal také český výraz větrojev.

25 Byla použita mosaz s vyšším obsahem mědi (tombak).



Katalogové vyobrazení standardního modelu meteorologického sloupu „Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft“ z Hamburku. Katalog Meteorologtsche Annoncen-Uhr-Säule v listu Gablonzer Anzeiger IV, č. 58, 1895, 16. 5., s. 8. Dostupné z: <https://ndk.cz/>.

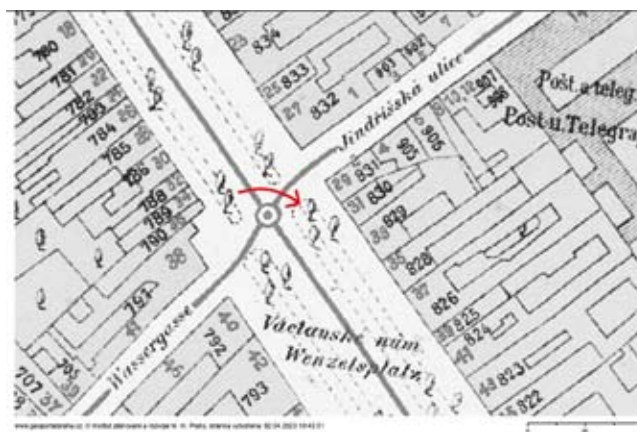
Vraťme se však k událostem spojeným se zřizováním anončních sloupů na území královského hlavního města Prahy. Kromě zjištěných pohnutek hamburské firmy, tu byl se zřízením jejího vynálezu ještě jeden problém, tentokrát jazykový. Městská rada si uvědomovala značnou praktičnost novinky, ale kladla si otázku, v jaké řeči by obchodní oznámení v kioscích měla být prezentována. Podle rady by obsah ani jazyk reklamních sdělení neměl zůstat lhostejný, zejména ve stínu událostí v Litoměřicích,²⁶ kde k postavení sloupů svolili s podmínkou, že reklamní sdělení budou jenom německá. V reakci na to by tedy česká města měla trvat na tom, aby vyvěšené zprávy a reklamy byly jen v jazyce českém. Městská rada proto nabádala k opatrnosti při pořizování těchto „cizích jablíček“ (jak uvádí dobový tisk). Nakonec ale kiosky v Praze vznikly a nesly reklamy psané česky i německy.

Začátkem roku 1890 obdržela pražská městská rada další žádost na postavení meteorologických a anončních sloupů v pražských ulicích. Ta již byla postoupena technické komisi, která radě doporučila povolit instalaci kiosků a vybrala k tomu vhodná stanoviště. Nakonec byly sloupy postaveny na třech místech: **na Václavském náměstí před domem**

č. 831²⁷ v levém stromořadí blíže tramvajové stanice; **na Karlově náměstí před domem č. 669**, nedaleko Žitné ulice a **na Poříčí²⁸ před nárožním domem č. 1055**. Tyto kiosky provozoval staropražský Němec Anton Renn (majitel pražského závodu na oficiální vylepování úředních vyhlášek a knihtiskárny), který se spolu se zástupcem hamburské firmy Jindřichem (Henrychem) Blumenfeldem nejvíce zasloužil o zavedení reklamních kiosků do ulic Prahy. Renn nakonec postavil sloupů ještě více – čtvrtý zřídil na oblíbeném českém korzu, **Ferdinandově (nynější Národní) třídě**.

Zatímco Příkopy se staly oblíbenou německou promenádou a místem luxusních obchodů, Ferdinandova třída byla chápána jako pražské české korzo. Asi pět let před zřizováním meteorologických a anončních sloupů Renn ve stejných lokalitách a na dalších devatenácti místech Nového Města pražského instaloval klasické „návěstní sloupy válcovité formy“. Místa instalací nebyla zvolena náhodně. Je známo, že koncem 19. století došlo v Praze k přesunu obchodu a reklamy z bývalého centra Starého Města do nově vznikajících nava-
zujících prostor Nového Města – na Ferdinandovu třídu, do spodní části Václavského náměstí, do ulic Ovocná (nyní 28. října), Na Příkopě a Na Poříčí.

Instalace meteorologických a reklamních sloupů pokračovaly i v dalších letech. V roce 1904 zřídila úspěšná firma Antonína Renna další kiosk **na ostrově Žofín (později Slovanský ostrov)**. Po smrti



Zákres pravděpodobného umístění meteorologického a anončního sloupu uprostřed Václavského náměstí (vyznačeno šipkou) do polohopisného plánu královského hlavního města Prahy z roku 1891. Výřezy z mapových podkladů stažené z <https://www.geoportalpraha.cz/>. Zákres autor článku.

27 Dům čp. 831 stál na rohu Jindřišské ulice a Václavského náměstí. Zbořen byl roku 1969. Na jeho místě vyrostla v sedmdesátých letech masivní stavba kancelářského a obchodního domu výrobních družstev Družba, dnes obchodní dům Krone.

28 Ulice Na Poříčí je historicky jedním z nejvýznamnějších městských bulvárů, při kterém vznikaly významné stavby, paláce pro obchod, kulturu a veřejnou správu.

26 Litoměřice na přelomu 19. a 20. století byly město na jazykově česko-německé hranici s národnostními konflikty a zesilujícími snahami německých nacionalistů o odtržení od vnitrozemí.



Zákres pravděpodobného umístění meteorologického a anončního sloupu na ostrově Žofín (vyznačeno šipkou) do orientačního plánu královského hlavního města Prahy z roku 1909. Výřezy z mapových podkladů stažené z <https://www.geoportalpraha.cz/>. Zákres autor článku.

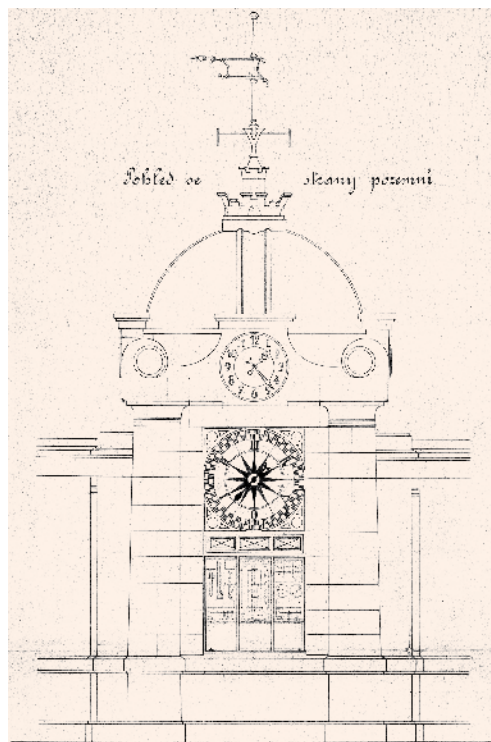
Pražské. Patrně i žofínský kiosek byl vybaven základními meteorologickými přístroji jako ty zřizované po Praze počínaje rokem 1890. Nicméně se na něj asi nevztahovala původní dvanáctiletá zřizovací licence jako na kiosky hamburské firmy Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft. Kiosek byl zachycen na fotografii obklopený davem lidí při konání protiválečné manifestace na ostrově Žofín v roce 1912. Později jako převážně reklamní sloup sloužil k vyvěšení různých návestí žofínských parních lázní²⁹ – kde byly lázně, uplatnily se i meteorologické sloupce.³⁰

Podoba meteorologických a anončních sloupů je známa hlavně z dobového německého reklamního tisku z roku 1886. Fotografie skutečných instalací tohoto typu technického a informačního mobiliáře v Praze (kromě nekvalitního snímku kiosku na Žofíně) se zatím nepodařilo dohledat. Jestli sloup stály v pražských ulicích po celou dobu původně oznámených dvanácti let, není jisté. Kromě Prahy byly v minulosti tyto typy sloupů prokazatelně umístěny i na dalších místech Čech, např. v Brně, Olomouci, Opavě, Ústí nad Labem, Děčíně, Jablonci nad Nisou, Lázních sv. Markéty apod.

Smutné je, že se tento typ meteorologicko-anončních sloupů (na rozdíl od zahraničních měst) na území Prahy s velkou pravděpodobností nedochoval; a tak již nemáme možnost tyto objekty potkávat a oceňovat jejich umělecko-historickou hodnotu, která by s časem nadále narůstala. Vždyť užití kryté pohyblivé reklamy ve spojení

29 Čtyři budovy lázní stály na východní straně ostrova až do roku 1928.

30 Ve Františkových Lázních vznikl meteorologický sloup již v roce 1882, což bylo o rok dříve než v Praze. V lázeňském areálu v Teplicích byl kamenný povětrnostní sloup postaven dokonce už někdy v šedesátých letech 19. století.



Pohled ze strany k ulici na vodoměrný a meteorologický domek. Návrh na zřízení domku vodoměrného na nábreží Podskalském, Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odb. III., v únoru 1907. Archiv Českého hydrometeorologického ústavu Praha-Komořany.

s velkými meteorologickými ciferníky a hodinami ve veřejném prostoru představovalo významný dobový trend vývoje městské informační a reklamní infrastruktury.

3. Nábrežní hydrometeorologické domky

Nyní se zaměříme na odlišné veřejné umístění meteorologických přístrojů, a to na pražských nábrežích, kde se nacházely společně s vodoměrnými přístroji v krásných secesních domcích. V těchto případech nešlo o reklamní účely, ale o propagaci vědy a zpřístupnění hydrometeorologických záznamů veřejnosti.³¹

31 Text kapitoly vychází z následujících zdrojů: Josef Husák, *Administrativní zpráva královského hlavního města Prahy za léta 1905, 1906, 1907: Sv. I*, Praha, 1911, s. 547–548. – Josef Šiška, *Administrativní zpráva hlavního města Prahy za rok 1911*, Praha 1919, s. 261. – Alois Majer, Kolem čeho v Praze chodíme, a málokdo si toho všimne, *Naše Praha: vlastivědný časopis pro mládež* VI, 1930, č. 5, 20. 1., s. 75–76. – Zdeněk Lukeš, Kouzla opomíjených detailů. Drobné prvky v Praze, které dotváří atmosféru města, *Lidovky.cz* [online], dostupné na https://www.lidovky.cz/relax/design/kouzla-opomijenyh-detailu.A191125_171822_Inbydleni_ape, vyhledáno 29. 9. 2023. – Libor Elleder, Historie zaznamenávání vodních stavů na Vltavě v Praze. K 50 letům trvání českého hydrometeorologického ústavu a nadcházejícímu 130. výročí české hydrologické služby, in: *Město a voda: Praha, město u vody. Sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*, Praha 2005 s. 123–160.



Umístění novostavby vodoměrného a meteorologického domku na Vyšehradském nábreží v roce 1909.
Foto: A. Bayer pro časopis *Český svět* V, č. 42–43, 1909, 30. 7., s. 346. Dostupné z: <https://ndk.cz/>.

Na začátku 20. století v Praze pokračoval výrazný stavební a urbanistický rozvoj. Dokončená kamenná nábreží si žádala výzdobu pomocí zajímavých staveb. Těmi se na přelomu prvního a druhého desetiletí 20. století staly mimo jiné dva romantické gloriety se sloupovým loubím po stranách. V Podskalí ve zdrži Šitkovského jezu na pravostranné nábrežní zdi nechala městská správa postavit historizující domek a zcela analogickou stavbu zřídila také ve zdrži Helmovského jezu Na Františku. Stavby se hned od začátku využívaly pro měření a záznam vodních stavů na Vltavě a také pro vystavení většího počtu meteorologických přístrojů, na což se dnes už zapomnělo. Realizací staveb byla naplněna dobová představa o funkčním a estetickém dotváření vzniklých pražských nábrežních promenád.

Jak bylo uvedeno, nejednalo se o typické povětrnostní kiosky, ale o nápadné stavby čtvercového půdorysu větších rozměrů. Tyto objekty jsou známé jako pražské limnigrafy³² a dodnes je můžeme obdi-

vovat na Rašínově nábreží (na Výtoni) a Dvořákově nábreží (Na Františku). Vodoměrné pavilony byly postaveny pravděpodobně na základě projektu architekta Františka Sandera, který navrhl také část pražských nábreží, zdymadel a řadu dalších působivých technických staveb podél Vltavy a Labe. V době vzniku se historizující limnigrafické stanice v záznamech Stavebního městského úřadu označovaly jako **vodoměrný a meteorologický domek na Výtoni** a **vodoměrný a meteorologický domek Na Františku**.

Výstavbu a problémy s dokončením měřicího domku na Výtoni nám poodhalují dobové *Administrativní zprávy hlavního města Prahy*. Při pátrání po meteorologických souvislostech vodoměrného pavilonu na Výtoni u železničního mostu zjišťujeme, že obec Pražská byla v roce 1907 za paušální náhradu 2 000 korun ochotna zakoupit přístroje pro stavbu vodočtu i s „vodními hodinami“.³³ Nákup zařízení byl v *Administrativních zprávách* zapsán takto: „Dodávka a osazení strojů vodoměrných, vyjma ciferníků, firmě bratři Fričové za obnos 1.735 K. Zároveň se stroji vodoměrnými zadána též firmě také dodávka přístrojů, pro něž v navrhovaném domku shledáno bylo vhodné místo. Objednány byly následující přístroje: Thermograf, teploměr lihový, teploměr maximální a minimální, hygrometr vlasový, barograf sedmidenní, thermohygroskop a barometr holosterik za celkový náklad 930 K.“

³² Limnigraf (samočinný vodočet) ze začátku 20. století byl mechanický plovákový přístroj k měření a registraci změn výšky hladiny vodního toku na papír (limnigrafickou pásku). S měnění se výškou vodní hladiny v plovákové šachtě stoupal či klesal plovák (čidlo přístroje). Vertikální pohyb plováku byl mechanicky převáděn na rotační pohyb plovákového kola, které otáčelo vřetenovou tyčí s registračním perem nebo pomocí dalších převodů zajišťovalo vertikální změnu polohy registračního pera. Hrot pera vytvářel záznam (limnigram) na limnigrafickou pásku upevněnou na registračním bubnu. Buben se otáčel pomocí hodinového stroje. Kruhový ukazatel stavu vodní hladiny („vodní hodiny“) byl zpravidla poháněn přímo z hřídele plovákového kola.

³³ Velký kruhový ukazatel výšky hladiny Vltavy (vodoměrný ciferník).

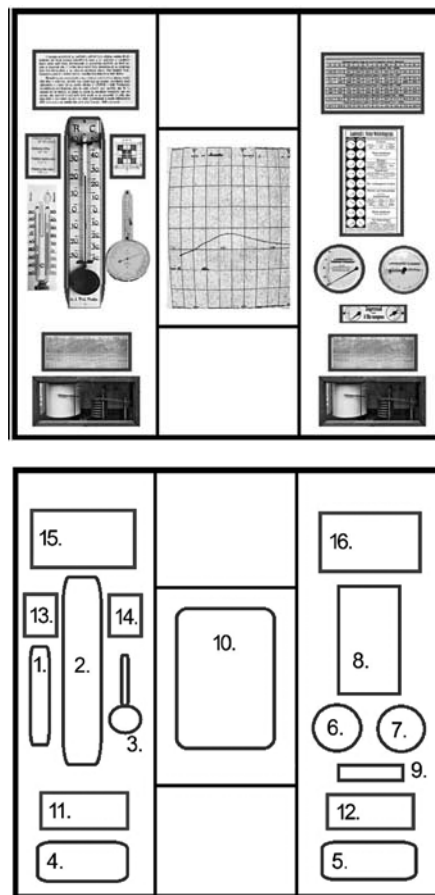


Čelní strana hydrometeorologického domku na Výtoni s časoměrnými hodinami, vodními hodinami s jednou ručičkou, meteorologickými přístroji a limnigrafem v roce 1911. Otištěno v časopise Český svět. Dostupné z: <https://ndk.cz/>.

Objednané přístroje, v konečné ceně 3 785 korun, se po několika upomínkách začaly do připravené skříňky (velkého okna) v průčelí domku na Výtoni osazovat koncem roku 1910 a 21. ledna následujícího roku došlo k jejich zprovoznění. Meteorologické aparáty byly názorně a vkusně uspořádány. Problémem byl, stejně tak jako u dalších povětrnostních sloupů, jejich nežádoucí osvit slunečními paprsky v dopoledních hodinách (z východní strany). Z přístrojů byly jistě zajímavé ty, které dokázaly registrovat průběh počasí na speciální pásy papíru nebo pomocí fixace kovových indexů. Tak například barograf³⁴ zaznamenával průběh tlaku vzduchu v týdenních intervalech a vytvářel tak unikátní barogram. Takto vzniklý záznam byl vždy po dobu sedmi dnů vystaven nad registračním tlakoměrem. Kolemjdoucí se mohli přesvědčit, nastala-li např.

34 Barograf je přístroj k registraci tlaku vzduchu. Je konstruován jako aneroid (kovový tlakoměr) skládající se z více tzv. Vidiových dóz. Ty se vlivem změn tlaku vzduchu nepatrně prohýbají a jejich pohyby se značně zvětšené přenášejí na raménko s registračním perem. Pero píše na pásek navinutý na bubnu poháněném hodinovým strojkem. Vytvořený záznam se nazývá barogram.

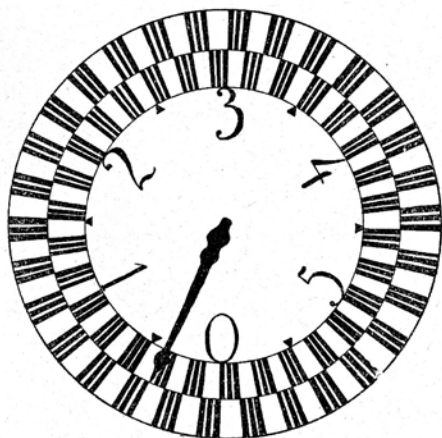
náhlá změna tlaku vzduchu a znalí pozorovatelé dokázali podle záznamu rozpoznat třeba i výskyt bouřky. Rovněž teploměr extrémový (maximo-minimální) zaznamenával a po dobu celého kalendářního měsíce pomocí polohy kovových indexů (tyčinek) v kapiláře oznamoval nejvyšší a nejnižší naměřenou teplotu vzduchu. Je nezbytné dodat, že vlivem slunečního záření mohly být někdy záznamy registračních přístrojů zkreslené a pro následné vědecké zpracování, např. meteorologickým ústavem, nepoužitelné.



Schématická a fotografická rekonstrukce umístění jednotlivých přístrojů a informačních tabulek v čelním okně limnigrafu na Výtoni v době jeho vzniku: (1) teploměr extrémový (maximo-minimální); (2) teploměr velký lihový; (3) vlasový vlhkoměr; (4) barograf; (5) termograf; (6) termohygroskop; (7) aneroid; (8) předpovědní tabulka; (9) pomocné ciferníky; (10) limnigraf (válec s páskou); (11) páska z barografu; (12) páska z termografu; (13–16) statistické, klimatické a hydrometrické přehledy; (6–9); Lambrechtův povětrnostní telegraf (složený z více přístrojů a tabulek). Nákres a foto autor článku.

Nelze opomenout největší technickou atrakci působivé stavby, a to smaltovaný vodoměrný ciferník (veliké „vodní hodiny“) s jednou ručičkou. Ten je umístěn pod kupolí objektu na každé ze čtyř stěn a ukazuje výšku hladiny Vltavy. Při pohledu na něj je možné i z větší vzdálenosti odečíst výšku

vodního toku vztaženou k nule vodočtu; tedy ke kótě 187,2 m (podle Jaderského výškového systému). Nad vodními hodinami jsou zavěšeny opět do čtyř stran časoměrné hodiny. Odkud vítr vane, dodnes ukazuje korouhev ve tvaru psí hlavy umístěná nad pasířsky provedenou korunou měděné kupole stavby. U paty stavby (10 cm nad zemí) je připevněn geodetický nivelační bod PH-172-702 značící nadmořskou výšku 192,493 m (tentokrát již podle Baltského výškového systému po vyrovnání) a zeměpisné souřadnice 50°04'05.392"N, 14°24'52.826"E.



Vodoměrný ciferník („vodní hodiny“) s jednou ručičkou na hydrometeorologickém domku na Výtoni. Otištěno ve vlastivědném časopise pro mládež *Naše Praha* 20. 1. 1930. Městská knihovna v Praze (elektronický přístup). Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mlp>.

Československý spisovatel Adolf Branald ve vzpomínkové knize na období svého dospívání ve dvacátých letech 20. století s názvem *Sentimentální průvodce po pražském nábreží* (1970), věnované nábreží mezi železničním a Karlovým mostem, svérázně vylíčil oblast Výtoně včetně domečku s limnigrafem: „Nalevo Výtoň (po kolena v hrobě), červené tramvaje, modrobílá trička veslařů na řece, pozadí černě vyplétá železný skelet mostu. Napravo žlutý kiosk vodoměru, na ohromném ciferníku osudová tlustá čísla.“

Ano, čím vyšší čísla ručička ukazuje, tím víc vodní tok poznamená osudy lidí. Lze ale také konstatovat, že mnohá neustále se měnící čísla na cifernících přístrojů vodoměrných domků a meteorologických sloupů byla chápána jako znamení pokroku, možnost pochopení přírody a pro zasvěcené na základě znalostí měření i vysvětlení budoucího vývoje. A tak i mladý Branald možná až verneovsky odhaloval tajemství přírody, když sledoval vodní hodiny či pohyb pozoruhodného velkého válce limnigrafického stroje. V době, kdy vydal své vzpomínky, zachytil mimo jiné kontrast první a druhé poloviny 20. století zrcadlící se ve

vztahu k technickým hodnotám pražských nábřeží: „Tak třeba žlutý kiosk, několikrát již zmiňovaný a povýšený na hlídače velké vody – jeho důležitost se nám kdysi zdála nesporná. Obklopovali jsme pozorovatelnu, válec se sotva zřetelně otáčel, ve výhružné pomalosti bylo drama, ručička s fialově písčím hrotem se bláznivě třásla, vody stoupaly, řeka se chvěla. Dnes nic. Zaprášeným oknem je sotva vidět nehybný válec. Dráty jsou zpřetrhány, barva vyschla, vysloužilý přístroj.“

Nejenom s aktuálními meteorologickými údaji a záznamy se mohl návštěvník hydrometeorologického domku seznamovat. K dispozici byly zeměpisná šířka a délka Prahy, výška místa nad hladinou Jaderského moře a průměrná teplota, tlak a vlhkost vzduchu. Dále množství atmosférických srážek a směr převládajících větrů. Všechny tyto informace, včetně registračního zařízení vodočtu a jeho záznamů,³⁵ byly k vidění za sklem velkého čelního okna stavby orientovaného do ulice. Dnes je tato „výkladní skříň“ rozměrů 130 x 130 cm, ve které už dávno nejsou žádné přístroje, trvale zakryta ochrannou svinovací roletou (vyrobenou firmou Červinka-Rolety-Žižkov)³⁶ a nenabízí pohled dovnitř. Poslední velká rekonstrukce secesní stavby proběhla v roce 2003. Limnigraf byl opraven a znovu zprovozněn.³⁷

Asi dva roky po dokončení vodoměrného a meteorologického domku na Výtoni byl uveden do provozu druhý velkolepý pražský plovákový limnigraf. Stalo se tak na přelomu let 1912 a 1913. Jeho stavba je k vidění od roku 1910, zapuštěná do pětimetrové nábrežní zdi Dvořákova nábreží v lokalitě Na Františku. Nulový bod jeho vodočtu je ve výšce 184,87 m n. m. dle Jaderského výškového systému a kruhový ukazatel výšky vodní hladiny má na rozdíl od výtoňského ciferníku dvě ručičky a je zavěšen jen na čelní stěně a na straně k řece. Zprávu o jeho vzniku přinesly např. *Věstník obecní Královského hlavního města Prahy* nebo ilustrovaný čtrnáctideník *Český Svět*. V současné době není zdaleka tak známý jako jeho dvojče na Výtoni. Jistě by mohl více sloužit jako funkční centrum monitoringu stavu ovzduší a řeky Vltavy, kde by návštěvníci náplavky získali informace o prostředí, ve kterém se pohybují – kromě stálých turistických a hydrometrických informací také například aktuální data z místního měření teploty vzduchu, kvality ovzduší a průtoku Vltavy.

35 Kovového otáčivého válce, registračního pera a „týdenní“ limnigrafické registrační pásy.

36 Původní roleta byla vyrobena firmou C. K. Patent Ant. Glaser Praha Libeň.

37 Restaurátorský záměr objektu byl zpracován akademickým sochařem Pavlem Filipem v červenci 2001.



Představení vznikajícího vodoměrného a meteorologického domku Na Františku v roce 1910. Otištěno v časopise Český svět, ilustrovaný čtrnáctideník VIII, č. 49, 1912, 2. 8., s. 615. Dostupné z: <https://ndk.cz/>.

Oba pražské vodoměrné objekty jsou ukázkou toho, že na začátku 20. století se výstavbě i jednoduchých technických zařízení věnovala náležitá pozornost. Nezbytností byla pravidelná údržba, proto byl obsluhou všech přístrojů ve vodoměrných a meteorologických domcích na Výtoni i Na Františku pověřen Tomáš Rezek, zřízenec městské kanceláře vodárenské. Jako měsíční odměnu dostával 10 korun.

V současnosti už asi nikoho nenapadne, že dochované nábrežní domky s limnigrafy byly osazeny také meteorologickými přístroji, protože z původní sestavy měřidel se do dnešních dnů nedochovaly na svém místě žádné. Je pozoruhodné, že ještě v polovině roku 2009 secesní gloriety Na Františku vystavoval unikátní Lambrechtův povětrnostní telegraf (*Lambrecht Wettertelegraph*). Ten se skládal z termo-hygroskopu a aneroidu. Aneroid měřil



Limnigrafická stanice Na Františku, pohled od Vltavy. Foto: Autor článku, 2016.



Umístění meteorologického sloupu před budovou České techniky na Karlově náměstí v roce 1910. Uveřejněno v katalogu výstavy. Jindřich Vybíral, Ignác Vojtěch Ullmann (1822–1897), Národní galerie v Praze, 1994, s. 14.

atmosférický tlak (v jednotkách torr) přepočítaný na střední hladinu Jaderského moře. Tyto meteorologické přístroje dodala firma Dr. Houdek a Hervert (český výrobce „fyzikálních strojů a geometrických modelů“ v Praze). Součástí výbavy nesměla chybět informační tabulka (*Prognosetabellen*) k určování pravděpodobného vývoje počasí na následujících 30 hodin. Asi bezpečnostní důvody a obavy z odcizení či poškození přístrojů skrz obyčejné sklo okna gloriety vedly k jejich přemístění mimo objekt (bohužel neznámo kam). Tím bylo ukončeno měření meteorologických prvků v původních, dnes již historických, vodoměrných domcích na pražských nábřežích. Ale funkční „vodní hodiny“ limnigrafů nám stále připomínají dokonalou secesně-technickou estetiku těchto staveb a ukazují dál osudová čísla, stejně tak jako v čase mládí spisovatele Adolfa Branaldy.

4. Meteorologické sloupky pro veřejné sady

Nejenom velkolepá dostavba kamenného Františkova (nyní Smetanova) nábřeží a dalších vyhlídkových promenádních nábřeží podél Vltavy, ale i nově zřízené a upravené městské sady a parky poskytly prostor pro okrasné a zároveň funkční drobné stavby včetně meteorologických sloupů. Ty byly navrhovány také pro pražské parky a často navštěvovaná místa a nejednou se požadavky na jejich zřízení objevovaly dokonce opakovaně. Například na začátku roku 1909 Zalesňovací a okrašlovací spolek žádal, aby obec Pražská podle vzoru větších měst dala postavit další povětrnostní

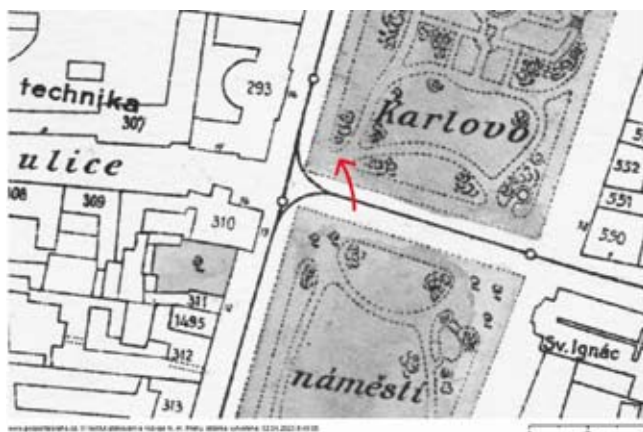
kiosky na frekventovaných místech města. Módní trend zřizování meteorologických sloupů prožíval další velkou vlnu. A tak byly zhruba ve stejné době, kdy vznikaly nábřežní vodoměrné a meteorologické domky, na území Prahy postaveny další čisté meteorologické sloupky. Na výrobu těchto kiosků ke kontrole počasí už ale byl použit železobeton.³⁸

V září 1910 *Věstník obecní Královského hlavního města Prahy* uveřejnil zprávu, že bylo schváleno místo pro meteorologický domek na Františkově nábřeží poblíž kiosku se sodovou vodou obchodníka Karla Widtmanna. Stejný *Věstník* 15. prosince téhož roku informoval veřejnost již o dvou nově postavených meteorologických domcích podle návrhu městského stavebního úřadu a na popud obce Pražské. Podle dobového zápisu se v pražských parcích v roce 1910 objevily dva v současnosti již neexistující objekty – **meteorologický sloup v sadě na nábřeží císaře Františka** a **meteorologický sloup v sadě na Karlově náměstí**.

Zatímco o objektu na nábřeží³⁹ nemáme téměř žádné informace, ke kiosku na Karlově náměstí se dochoval i stavební plán, který je nadepsán: „*Meteorologický domek pro veřejné sady v Praze*“.

38 Text kapitoly vychází z následujících zdrojů: *Světlozor* XI, 1910, č. 16, 16. 12., s. 365. – *Humoristické listy* LIV, 1910, č. 2, 30. 12., s. 25. – *Věstník obecní Královského hlavního města Prahy* XVII, 1910, č. 15–16, 1. 9., s. 266 a č. 23, 15. 12., s. 416. – *Národní listy* LXII, 1922, 24. 9., s. 3.

39 Pravděpodobně byl umístěn v severozápadní části současného parku Národního probuzení, jehož dominantou je novogotický památník císaře Františka I. (Krannerova kašna). Současně stál na okraji pražského vyhlídkového korza s ikonickým výhledem na Pražský hrad a Karlův most.



Zákres umístění meteorologického sloupu na Karlově náměstí (vyznačeno šipkou) do orientačního plánu královského hlavního města Prahy z roku 1909. Výřezky z mapových podkladů stažené z <https://www.geoportalpaha.cz/>. Zákres autor článku.

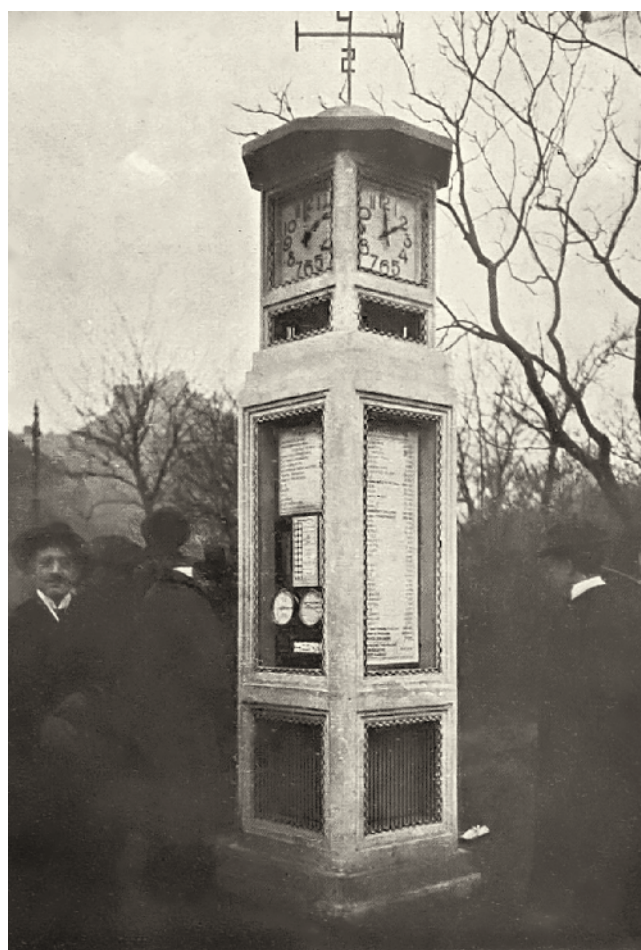
Z tohoto obecného názvu plyne, že se asi počítalo s výrobou a umístěním hned několika takto typizovaných menších staveb do pražských městských sadů. Oba objekty zhotovila Pražská betonářská společnost, respektive Pražská společnost pro stavby betonové a železo-betonové a je nanejvýš pravděpodobné, že byly identické.

Meteorologický sloup na Karlově náměstí byl asi 3,5 m vysoký čtyřboký kvádr ze železobetonu s omítkou z umělého kamene a stál na západním okraji parku v blízkosti budovy České techniky (dnes ČVUT). Jeho přibližná poloha vyjádřená souřadnicemi byla $50^{\circ}04'33.6''\text{N}$ a $14^{\circ}25'10.2''\text{E}$. Na mapách královského hlavního města Prahy byste ho ale hledali marně.

Meteorologickou výbavu kiosku tvořily Lambrechtův povětrnostní telegraf (umístěný na západní straně stavby), velký svislý teploměr, teploměr maximo–minimální (extrémový) a vlasový vlhkoměr (vše na severní straně). Přístroje dodala firma Josef & Jan Frič, továrna na stroje měřicí z Královských Vinohrad za 611 korun a 20 haléřů. Celkově meteorologický kiosek stál 2 354 korun a 50 haléřů a byly na něm provedeny práce betonářské, zámečnické (Josef Žlůva), hodinářské (Ludvík Hainz), lakýrnické (V. Bezouška) a sklenářské (V. Bramberger). Na všech stranách horní části objektu (hlavice) pozornost kolemjdoucích upoutávaly velké hodiny. Menší stříška měla tvar kulového vrchlíku a byla doplněna o jednoduchou tyčkovou směrovou korouhev (typický znak meteorologických sloupů).

Kromě přístrojů kiosku ve dvou velkých vitrínách vystavoval, stejně jako ostatní pražské povětrnostní sloupy, tabulky s aktualizovanými statistickými údaji. Například na jižní a východní straně sloupu si kolemjdoucí mohli prohlédnout data o počtu

domů a obyvatelstvu dle obcovací řeči. Tyto souhrny pražské populace měly vypovídající hodnotu, jen pokud byly aktualizovány s náležitou péčí, což se patrně ne vždy dělo. Například *Národní listy* z 24. září 1922 situaci kolem statistických přehledů popisovaly následovně: „Statistická kancelář města Prahy ihned, jakmile Státní úřad statistický publikoval definitivní data o pražské populaci, sestavila v jazyce českém a francouzském přehledné tabulky pro meteorologické domky v Praze a dodala je městskému úřadu hospodářskému, aby je dal pořídit a v domcích umístiti. Že se tak podnes nestalo, není tedy vinou statistické kanceláře.“



Meteorologický sloup s viditelným unikátním Lambrechtovým povětrnostním telegrafem (v levém středním okně) na Karlově náměstí v roce 1910. Otištěno v obrázkovém časopise *Světlozor* XI, 1910, č. 16, 16. 12., s. 365. Dostupné z: <https://ndk.cz/>.

Nebylo neobvyklé, že se veškeré novoty v pražských ulicích i parcích staly po určitou dobu také terčem vtipů a humoristických vyobrazení. Nevyhnu se tomu ani povětrnostní kiosek na Karlově náměstí. Populární *Humoristické listy* hned v prvním roce existence sloupu otiskly kreslený příběh, který si střílí ze složitých meteorologických přístrojů nového povětrnostního domečku.



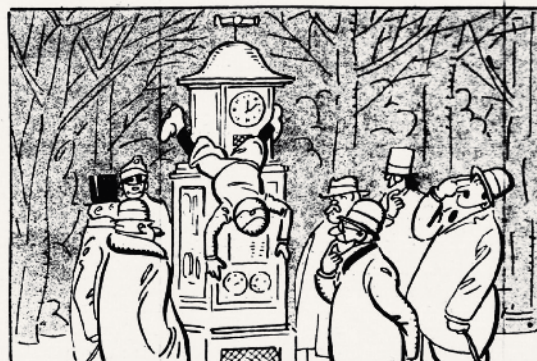
1. „Frantiku, jdi se podívat k tomu domečku na Karlák, jak bude zejtra. Vyšlápli bysme si do Bráníka...“



2. „To se mejliš, chlapečku. Musíš kousek vejš, to je takový ouzký, zasklený...“



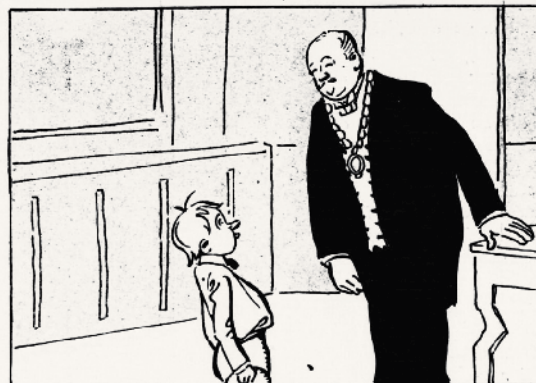
3. „To je koleček, čárek, číslic — v tom aby se kozel vyznal —“



4. „Obráceně tomu taky nerozumím! Prosimich, nemohli by mi to přčíst, jak bude zejtra?“



5. „Jó, synáčku, běž se optat na radnici. Když to postavili, budou tomu snad taky rozumět —“



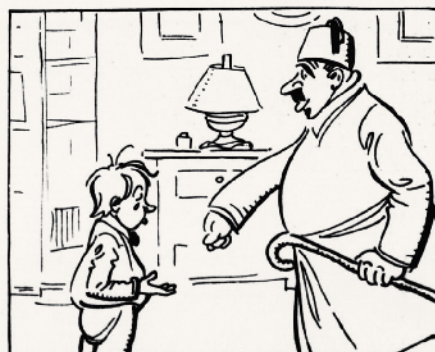
6. „Milý chlapče, to žádáš moc na městské radě, aby rozuměla všemu, co podniká. To se musíš jít zeptat pana profesora Lamperdona, který to vynašel —“



7. „Nevědí, pane expres, jestli je tady na technice nákej pan profesor Lamperdon?“
„Na toho se tu už ptalo lidi a každý s klackem v ruce...“



8. Tak se ubohý Frantik poptával u všech meteorologických autorit, až promrzlý a uplakaný vracel se večer k domovu.



9. „Kde jsi lital, kluku, celý boží den?“
„Von tomu v celý Praze žádnéj nerozumí.“
„Tak tu máš dva novy a jdi se zeptat Fialy...“

Obdiv k nové technice ale byl ve společnosti stále patrný a většina nových vědeckých přístrojů si našla cestu na stránky novin. A tak se můžeme zpětně dozvědět, že od roku 1924 byla pozornost věnována také dalším přírodovědeckým objektům nedaleko meteorologického sloupu na Karlově náměstí; tentokrát novým pozorovacím domečkům, zřízeným pro vědecké účely. Vznikly pro astronomická pozorování na střeše České techniky v podobě pěti pozorovacích budek. Co spojovalo astronomické objekty s meteorologickým sloupem? Možná právě výrobce dodaných technologií. Tím byl Josef Jan Frič, známý jako producent optických přístrojů. Zatímco jeho cirkumzenitál⁴⁰ na střeše školy vzhlížel ke hvězdám a určoval geografickou polohu na zemi, meteorologické přístroje dole v parku proměřovaly přízemní vrstvy atmosféry.

O zániku vyhledávaného meteorologického sloupu na Karlově náměstí se patrně nedochovály žádné informace. Je však pravděpodobné, že jeho existenci ukončilo bombardování Prahy dne 14. února 1945, které těžce postihlo celé Karlovo náměstí. Tři pozorovací domečky na střeše fakulty strojní ČVÚT se ale dochovaly dodnes.

5. Hodinové sloupy připomínající sloupy meteorologické

Následující drobné sloupové stavby umístované do pražských ulic prvoplánově nesloužily veřejnosti ke kontrole počasí. Zdařilá obnova dvou z nich je ovšem před několika lety obohatila o funkce povětrnostních sloupů začátku minulého století. Zajistila tím nejen záchranu drobných prvorepublikových prvků funkční architektury, ale také hodnotnou připomínku již zapomenutých městských povětrnostních stanic. O jaké se jedná objekty? Jde o hodinové, možná i víceúčelové sloupy pražského městského mobiliáře, které našly uplatnění zejména jako kiosky meziválečné elektrické rozvodné sítě Elektrických podniků hlavního města Prahy. Počátek jejich zavádění do pražských ulic spadá sice již do let 1912 až 1915, ale na významu nabývá především na začátku samostatné Československé republiky.⁴¹

⁴⁰ Cirkumzenitál je astronomický přístroj na určování zeměpisné polohy podle okamžiku, kdy předem zvolená hvězda dosáhne určité výšky nad obzorem.

⁴¹ Text kapitoly vychází z následujících zdrojů: *Věstník obecní Královského hlavního města Prahy* XXII, 1915, č. 13–14, 16. 7., s. 189. – *Věstník obecní Královského hlavního města Prahy* XVII, 1910, č. 15–16, 1910, 1. 9., s. 266. – *Český svět, ilustrovaný čtrnáctideník* VIII, 1912, č. 17–18, 5. 1., s. 470. – Zdeněk Lukeš, *Divky plavou ve vodárně. Gebauerův zázrak v Opavě*, *Lidovky.cz* [online], dostupné na https://www.lidovky.cz/relax/design/divky-plavou-ve-vodarne.A170424_130128_ln-bydleni_ape, vyhledáno 29. 9. 2023. – Jan Doležálek – Drahomír Ruta, *120 let jsme energie tohoto města*, Praha 2016. – *Projekt renovace meteorologických sloupků, Meteorologický sloupek/Dejvice a Nové Město – projekt renovace*, Praha 2019, restaurátorská dokumentace, přístupné v archivu Národního památkového ústavu v Praze.



Hodinový sloup, respektive automat veřejného osvětlení s hodinami elektrické rozvodné sítě před Rudolfinem v roce 1928. Převzato z knihy: Jan Doležálek – Drahomír Ruta, 120 let jsme energie tohoto města, Praha 2016.

O smyslu hodinových strojů umístěných v pražských ulicích jistě není pochyb. Navíc lze jen uvítat, když jsou ukazatelé času součástí pohledných a atraktivních objektů, které v sobě spojují hodnotu estetickou a funkční. Tento záměr naplnily typizované objekty, které byly v dobové literatuře pražských Elektrických podniků označeny pod dlouhým názvem jako „skříně automatu veřejného osvětlení s elektrickými hodinami“. Podle sdělení historika architektury Zdeňka Lukeše vznikl projekt na jejich zřízení téměř jistě na Městském stavebním úřadě, který tehdy vedl architekt Mečislav Petrů, mimo jiné autor Mánesova mostu přes Vltavu. Konkrétní autor podoby sloupů není znám, ale jejich realizace byla financována městem. Určité stopy nasvědčují, že výrobou tohoto městského mobiliáře se zabývala kamenosochařská dílna Karla Nováka umístěná nejdříve naproti vyšehradskému nádraží a od roku 1924 na úpatí jižní straně Nuselského údolí (mezi Čiklovou ulicí a železniční tratí), v místě zvaném dnes Umělecká zahrada. Prvorepublikové fotografie areálu podniku Sochařství K. Novák v Nuslích totiž ukazují tyto sloupy vedle dalších v místě vytvářených sochařských děl či prvků zahradní architektury. Skutečné využití objektů poodhalil archiv Pražské energetiky, a. s. – právní následovník uvedených

Elektrických podniků. V něm se nachází fotografie již neexistujícího sloupu s hodinami umístěného při vyústění Křížovnické ulice do současného Palachova (tehdy Smetanova) náměstí. Ze zdařilého vyobrazení můžeme vypožorovat, že se pilíř s hodinami na rohu Uměleckoprůmyslové školy v mnohém podobá tehdy zřizovaným městským meteorologickým kioskům.

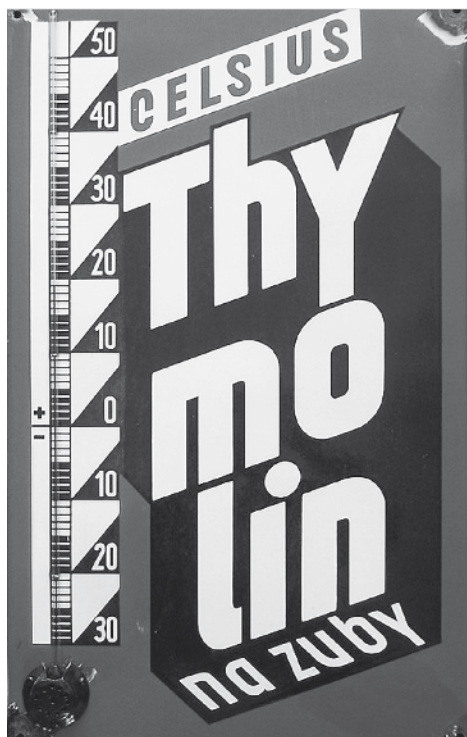
Hodinové sloupy v podobě jednoduchých asi 3,5 m vysokých čtyřbokých hranolů se od objektů vyráběných pouze pro meteorologické účely lišily jen nepatrně a z velké části kopírovaly tvary povětrnostních sloupů umístěných v parku na nábreží císaře Františka a na Karlově náměstí. Namísto obvyklých čtyř okének (vitrín), měly hodinové sloupy ve své střední části pouze dvoje dvířka z barevného kovu (vidíme je i na podstavci). Nacházely se na protilehlých stranách a umožňovaly obsluhu přístup k technologickým prvkům elektrické rozvodné sítě uvnitř dutého sloupu. Do čtvercových otvorů hlavic sloupů se na všech čtyřech stranách umísťovaly hodiny. Hlavice byly zakryty jednoduchou rovnou stříškou bez větrné korouhve. Vodorovný obvodový pás kolem hodin byl ozdoben pomocí svislých klínovitých zářezů připomínajících kanelury nebo glyfy využívané v klasické řádové architektuře. Ovšem celková jednoduchost kiosků

s naznačenými kubistickými prvky hlavice spíš následovala architektonické uvažování moderny. Celková utilitarizace podoby sloupů byla ovlivněna také použitím železobetonu, povrchové úpravy bylo docíleno pomocí litého umělého kamene. K případnému zpevnění stavby byly na vnitřní straně podstavce a hlavního kvádry betonové zámky pro vsazení fixační desky. Typizované sloupy mohly být montovány na místě určení z jednotlivých dílů, jak u dochovaných objektů nasvědčuje odhalení spojů následkem degradace povrchové vrstvy. Konstrukce kiosků také umožňovala dodatečné reklamní využití a další instalace. V každém případě byly charakteristickými rysy těchto původních drobných staveb umění, technika a účelnost.

Nabízí se otázka, kde všude se tyto hodinové sloupy nacházely. Historické fotografie zatím prozradily jejich umístění na pěti místech Prahy, ale celkový počet byl jistě větší. Pravděpodobně jeden z prvních automatů veřejného osvětlení s elektrickými hodinami byl instalován v dolní části Václavského náměstí před dostavěným palácem pojišovny Koruna, tedy na jednom z minulosti dopravně nejvýznamnějších míst Prahy. Mnohé fotografie spodní části Václavského náměstí tento již neexistující hodinový sloup zachycují během let 1912 až 1960.



Umístění hodinového sloupu ve spodní části rušného Václavského náměstí před palácem Koruna v roce 1935. Z cyklu Všední den na Václavském náměstí, rok 1935. Fotka z příspěvku Pražské příběhy. Dostupné z: <https://www.facebook.com/prazskepribehy/posts/1538171693003200/>.



Plechová smaltovaná cedule Thymolin jako reklama na zubní pastu s funkčním teploměrem. Pravděpodobně byla použita na sloupu s elektrickými hodinami před palácem Koruna kolem roku 1945. Dostupné z: https://www.bazaruh.cz/Reklamni-cedule-signboards-c4_14_2.htm.

Kromě výše uvedeného sloupu na rohu Uměleckoprůmyslové školy na současném náměstí Jana Palacha pak byly postaveny hodinové kiosky elektrické rozvodné sítě ještě před Masarykovou kolejí v Dejvicích u Vítězného náměstí v Praze 6 a u Masarykova nádraží v Havlíčkově ulici. Poslední dva se dochovaly do současnosti. Jisté indicie naznačují, že další zástupce těchto hodinových sloupů byl možná vztyčen u Zemského muzea v horní části Václavského náměstí, ale tato informace není zatím potvrzena.

Přestože neexistují důkazy o tom, že zmiňované sloupy během 20. století byly osazeny meteorologickými přístroji, nacházíme kromě jejich vzhledu i jiné spojitosti s kiosky na počasí. Pozoruhodné je například spojení reklamního a meteorologického účelu cedule umístěné na sloupu. O co šlo? Fotografie pořízené těsně po druhé světové válce ukazují na sloupu elektrických hodin před palácem Koruna zavěšenou reklamu na zubní pastu Thymolin. Ta měla podobu smaltované tabulky o rozměrech 60 x 37 cm se zabudovaným teploměrem o délce asi půl metru a s velkým nápisem Celsius.⁴² Reklama samotná se tak stala přímou nositelkou měřidla teploty vzduchu, byť nejspíš nevalné kva-

lity. Ostatně s tímto spojením se obecně v různých kýčovitých formách setkáváme dodnes. Myšlenka víceúčelových sloupů převážně inzertního a meteorologického zaměření, uvedená v předchozích kapitolách, se tedy naplnila i na tomto trochu banálním a pravidla meteorologických měření nerespektujícím příkladu – který jako by nevědomky následoval funkci sloupů hamburské společnosti Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft z konce 19. století.

Během desetiletí docházelo k postupnému znehodnocování těchto prvků městského mobiliáře. Protože však byly připojeny na elektrickou síť, dočkaly se některé z nich přesto modernizace. Například někdy před druhou světovou válkou byly doplněny o nové větší prosvětlené hodiny a původní prostor pro ukazatele času našel uplatnění k uchycení reklamy (realizace např. u Uměleckoprůmyslové školy). Jiné na svém původním místě jen chátraly. Před Masarykovým nádražím v Havlíčkově ulici stál nefunkční hodinový sloup bez povšimnutí až do roku 2019. Málokdo tušil, že se jedná o vzácný pozůstatek meziválečné elektrické rozvodné sítě o tzv. automat veřejného osvětlení s elektrickými hodinami. Obdobně bez zájmu městské správy setrval jeho poškozený dvojník na okraji Vítězného náměstí v Buzulucké ulici. Oba naštěstí nedávno prošly rekonstrukcí, do té doby ale byly jen nevzhlednými chátrajícími sloupy a marně bychom v nich hledali funkční a estetickou architekturu. Je ale pravděpodobné, že v průběhu let sloužily pro nějaké další technologické účely, a proto se dochovaly. Ostatní, nepotřebné možná skončily v betonových základech mostní konstrukce stavby Nuselského mostu na konci šedesátých let minulého století.

Shodou náhod byl tento typ hodinových sloupů objeven při rekonstrukci již uvedeného areálu sochařského závodu Karla Nováka⁴³ na úpatí jižní straně Nuselského údolí asi v polovině devadesátých let minulého století. Na místě nálezů se nyní nachází Umělecká zahrada, která po kompletní revitalizaci plochy připomíná dílo kamenosochaře K. Nováka. Majitel a správce zahrady stavitel Ing. Vojtěch Haluza popsal, jak doslova vykopat ze suti (kromě mnoha jiných sochařských děl) dva zachovalé sloupy a dva fragmenty těchto staveb – hlavice sloupů pro chronometrické přístroje. Trosky děl sochařské dílny totiž koncem šedesátých let 20. století končily, jak již bylo uvedeno, v základech pilířů monumentální nuselské mostní konstrukce. Část jich Ing. Haluza vydobyl znovu na denní světlo včetně hodinových sloupů a také vysvětlil postup jejich úpravy pomocí kamenicky

⁴² Teploměrné stupnice na těchto cedulích existovaly v různých grafických provedeních.

⁴³ Závod s názvem Sochařství K. Novák byl v letech 1924 až 1949 umístěn mezi dnešní Čiklovou ulicí a železniční tratí. Dříve (od roku 1899) Novák provozoval svůj Uměleckoprůmyslový závod pro práce ornamentální a figurální poblíž železničního nádraží Vyšehrad.



*Hodinový sloup pražského městského mobiliáře objevený, rekonstruovaný a postavený při vstupu do areálu Umělecké zahrady v Nuslích – podobnost s meteorologickými sloupky začátku 20. století je značná.
Foto: autor článku, 2020.*

opracované teracové omítky (litého umělého kamene) používané právě v podniku Sochařství K. Novák v Nuslích: „Sloupy byly duté, vytvořené z armované nosné betonové stěny, kterou zaměstnanci Karla Nováka pokrývali slabou (1–2cm) povrchovou vrstvou teraca,⁴⁴ vytvořeného z italského pucolánu,⁴⁵ vápna z Ulmu a cementu z Radotína.“

Uplynula další léta a až na jaře 2019 se zrodil nápad a projekt renovace zbylých prvorepublikových hodinových sloupů⁴⁶ původní elektrické rozvodné sítě. V té době nejasná minulost a určení těchto drobných staveb nebyla překážkou jejich novodobé obnovy a následnému představení veřejnosti v podobě a funkci velmi blízké dnes již historickým meteorologickým sloupům. Nutno dodat, že jejich současně prezentovaný meteorologický význam je důležitou připomínkou všech v minulosti oblíbených povětrnostních kiosků na území Prahy. Pochopitelně nelze očekávat, že restaurované, zhruba sto let staré, prvky tehdejšího městského mobiliáře s novou výbavou přitáhnou pozornost jako na začátku minulého století. Nicméně přibližují dobový, již zapomenutý fenomén, který přímo

souvisel s vědeckotechnickou revolucí a se začátkem pronikání aplikovaných poznatků vědy na veřejná prostranství.

V současnosti si dva rekonstruované hodinové sloupy, odkazující na slávu meteorologických sloupů v ulicích Prahy, můžete prohlédnout u **Masarykova nádraží na Novém Městě** a u **Vítězného náměstí v Dejvicích**.

Nejprve byla koncem roku 2019 dokončena celková obnova hodinového a meteorologického sloupu v Buzulucké ulici na okraji Vítězného náměstí v Praze 6. Z jeho historie není prakticky nic známo; snad jen, že byl postaven někdy na začátku třicátých let 20. století, tehdy u nové neoklasicistní budovy z roku 1929, paláce Bajkal se stejnojmenným biografem. Před poslední rekonstrukcí již neměl původní výplně otvorů a celkově byl poškozen a mírně posunut ze své pozice na základové desce – asi nárazem automobilu. Možná jen zázrakem léta odolával náporu všudypřítomné městské dopravy, kterou přímo pocítil na svém obvodovém plášti.

Druhý a asi známější objekt v Havlíčkově ulici u Masarykova nádraží se dočkal rekonstrukce o rok později. Jeho mnohokrát dotýkaná a nepřízní počasí vystavená povrchová vrstva z umělého kamene byla odborně zrestaurována uměleckými kameníky. Při rekonstrukci se zjistilo, že plášť sloupu byl téměř do hloubky 2 mm degradován. Kovové části byly obnoveny nebo nahrazeny napodobeninami. Nově byla vytvořena replika bordury zdobící dvířka středové části sloupu. Novodobé a podsvícené meteorologické přístroje: teploměr,

44 Teraco nebo terrazzo je obecně směs cementu, ušlechtilých kamenných drtí a barviv používaná v kamenické práci k tvorbě povrchů imitujících kámen, většinou s přesnou granulometrií. Lité teraco neboli umělý kámen je vyráběn z kamenné či mramorové drtě smíchané s betonovým pojivem.

45 Pucolánový písek byl smíchávaný s mramorovou drtí.

46 Projekt renovace meteorologických sloupků (Praha 2019, restaurátorská dokumentace) je uložen v knihovně Národního památkového ústavu, Územního odborného pracoviště v Praze.



Porovnání zchátralého hodinového a meteorologického sloupu u Vítězného náměstí v průběhu roku 2019. Foto: autor článku.

tlakoměr a vlhkoměr (stejně tak jako u Vítězného náměstí) připomínají skutečná zařízení meteorologických sloupů ze začátku 20. století. Před vandaly je chrání nerozbitné sklo. V horní části sloupu jsou opět zasazeny hodiny (také podsvícené) a v jedné

z vitrín nechybí informační text s fotografiemi o historii objektu a dalších meteorologických sloupů v Česku. Oproti svému dochovanému dvojníkovu z Dejvic si tento objekt zachoval víc dobových detailů (například zdobená dvířka). Z důvodu koronavirových opatření se několikrát odkládané slavnostní odhalení restaurovaného, nyní již meteorologického a hodinového sloupu konalo 4. února 2021. Podobně jako v případě obnovy sloupu u Vítězného náměstí rekonstrukce kiosku proběhla z iniciativy neziskové organizace Czech National Trust (zejména její tehdejší ředitelky Evy Heyd) a za velké podpory dárců a příslušných městských částí Prahy.

6. Samostatné meteorologické vitríny – stále hlídka počasí

V Praze obliba okrasných meteorologických sloupů skončila před druhou světovou válkou. Ty objekty, které nebyly poškozeny válečnými událostmi, většinou nepřežily padesátá léta minulého století. Jen malá část se dochovala do současnosti, a ještě menší počet meteorologických sloupů se dočkal obnovení. V éře budování socialismu původní meteorologické sloupky postupně vymizely nejen z pražských náměstí, parků, ale i z naší paměti. Ze zrušených kiosků se zbytky funkční výbavy nakrátko přemístily do různých volně stojících



Slavnostní odhalení rekonstruovaného hodinového a meteorologického sloupu u Masarykova nádraží v roce 2021. Foto: autor článku.

nebo fasádních prosklených vitrín. Okrasné, víceúčelové a na nepřehlédnutelném místě v minulosti postavené povětrnostní sloupy částečně nahradily meteorologické výkladní skříně, tabule či panely. Ty obdobně jako jejich předchůdci prezentovaly veřejnosti aktuální výsledky měření meteorologických prvků a vystavovaly předpovědi počasí společně se synoptickými mapami. Tato řešení ovšem byla až na výjimky jen krátkodobá a neupoutala pozornost veřejnosti tak jako klasické povětrnostní sloupy.

Snahy prezentovat Pražanům či návštěvníkům hlavního města novinky ze světa měření atmosféry a předpovídání počasí nicméně nezaknily zcela. Ve druhé polovině šedesátých let vyústily v instalaci propagační meteorologické vitríny v centru Prahy, **ve Františkánské zahradě**.⁴⁷

Zřízení „meteorologického stánku“ navrhl dr. Miroslav Škoda, předseda pražské pobočky Československé meteorologické společnosti 11. května 1967 na schůzi jejího hlavního výboru. Dr. Škoda uvedl očekávané náklady na pořízení stánku ve výši 10 000 Kčs a svůj přednesený návrh zakončil konstatováním, že meteorologické stánky jsou již v zahraničí běžné. Vlastní funkční skříň pro meteorologické účely instalovala pražská pobočka Československé meteorologické společnosti (ČSMS) působící při Československé akademii věd a o její vybudování se nejvíce zasloužili dr. Jan Brádka, J. Rybář a p. Tupý.

Tomu všemu ještě předcházelo nejprve zamýšlené umístění propagačního meteorologického panelu, tzv. „stálé hlídky počasí“ v Turistovi na Václavském náměstí, dále faktické zřízení panelu ve výkladní skříně n. p. Čedok na stejném náměstí 20. července 1966 a jeho přemístění do Informační lázeňské služby v horní části největšího pražského bulváru. Všechny tyto dočasné instalace definitivně nahradila prosklená a ventilačními žaluziemi opatřená skříň ve Františkánské zahradě v blízkosti vchodu z pasáže divadla Semafor. Ta lákala veřejnost k nahlédnutí od listopadu 1967.

Skříň byla rozdělena na dvě části. Menší, pravá část vypadala trochu jako meteorologická budka, protože byla na boku opatřena ventilačními žaluziemi. V budce našly uplatnění aneroid (tlakoměr), mikrobargraf pro záznam tlaku vzduchu, teploměr a vlhkoměr. Ve větší, levé části vitríny se umísťovaly přízemní synoptické mapy Evropy a Československa. Nechyběly tabulkové přehledy



Pohled na meteorologickou skříň ve Františkánské zahradě v roce 1981. Otištěno v deníku *Mladá fronta* 17. 2. 1981. Dostupné z: <https://archiv.pis.cz/srv/www/qf/cs/ramjet/searchDetail?id=14413&formId=15bd263dac9&>.

počasí v nejdůležitějších československých městech a lázeňských střediscích doplněné o předpovědi počasí na „dnes večer, zítra a pozítří“. Dokonce zde byly pro větší atraktivnost vystaveny snímky z amerických meteorologických družic. K dispozici byly i naměřené hodnoty nebo klimatické charakteristiky ze stanice Praha Klementinum. Vystavené provozní materiály se každý pracovní den obměňovaly, o což se staral určený posel hydrometeorologického ústavu, respektive většinou asistent meteorologa z předpovědního pracoviště Českého hydrometeorologického ústavu v Praze-Komořanech.

Pražané měli možnost pro informace o počasí chodit do Františkánské zahrady celých 21 let,⁴⁸ skříňka na počasí tam vydržela do roku 1988. V té době byl areál uzavřen a začala jeho celková rekonstrukce, která trvala do roku 1993. Ještě v roce 1990 se předpokládalo, že součástí rekonstruované zahrady bude „obnovená a zdokonalená meteorologická stanice“. K tomu ale už nikdy nedošlo.

V zájmu zachování zavedené propagace meteorologie a informování veřejnosti byl meteorologický panel z Františkánské zahrady k 1. dubnu 1989 dočasně přemístěn na Obchodní náměstí v Praze 4 Modřanech (asi dva kilometry od sídla Českého hydrometeorologického ústavu). Koncem roku 1992 a v roce následujícím byl tento panel opakovaným cílem vandalů a jeho obsluha, která přešla od 1. 1. 1993 pod správu ČHMÚ, byla i z finančních důvodů značně ohrožena. V důsledku toho bylo provozování panelu definitivně ukončeno.

⁴⁸ V polovině osmdesátých let byl také zprovozněn meteorologický televizní monitor ve výkladní skříně ČTK v Opletalově ulici u Václavského náměstí a kolem roku 1989 se další meteorologický panel nacházel v areálu Vysoké školy zemědělské v Praze-Suchbale.

⁴⁷ Text kapitoly vychází z následujících zdrojů: *Informační věstník, Československá meteorologická společnost při Československé akademii věd*, 1967, č. 18, květen, s. 4. – *Informační věstník, Československá meteorologická společnost při Československé akademii věd*, 1968, č. 19, únor, s. 4. – *Meteorologické zprávy LXXII*, 2019, č. 2, 30. 4., s. 47–48. – Františkánská – meteorologická tabule, digitální archiv Pražské informační služby, Dostupné z: <https://archiv.pis.cz/srv/www/qf/cs/ramjet/searchDetail?id=14413&formId=15bd263dac9&>, vyhledáno 29. 9. 2023.

7. Doslov

Zdařilé rekonstrukce dvou dochovaných meteorologicko-informačních sloupů na území Prahy (u Masarykova nádraží a Vítězného náměstí) připomínají již téměř neznámý a nezdokumentovaný svět okrasných městských povětrnostních stanic.⁴⁹ Skutečnost, že se v Praze do současnosti až na výjimky téměř žádné nedochovaly, by nás neměla překvapit, pokud si uvědomíme příslušnost objektů k pomíjivému městskému mobiliáři a nezajem odborných ústavů. Ten pramenil z přinejmenším sporného vědeckého využití přístrojového měření v těchto sloupech a kioscích. Dále je třeba poukázat na fakt, že povětrnostní kiosky se po desítky let posuzovaly jen z hlediska užitné hodnoty, zatímco jejich postupně rostoucí význam historický a kulturní zůstával bez povšimnutí. Na archivních mapách a plánech hlavního města Prahy vydaných před druhou světovou válkou bychom je i kvůli tomu hledali marně.⁵⁰ Přesto se staly fenoménem doby, módní vlnou zájmu a v dané lokalitě vyhledávaným centrem informací nebo jen místem schůzek.

Charakteristickým znakem někdejších pražských meteorologických, popř. víceúčelových sloupů, kiosků či domečků byla jejich sériová výroba a typizované provedení. Na rozdíl od staveb stejného zaměření v menších městech, popř. také na venkově, kde převládala instalace uměleckořemeslných děl mnohdy přebírajících architektonický styl okolních budov. Důvodem může být účel, jenž v pražském prostředí upřednostňoval více reklamní zájmy, čemuž se nejlépe přizpůsobily specializované výrobní firmy. I přes nemalý počet meteorologických sloupů umístěných na veřejných místech Prahy neměla naše metropole skutečně velkolepý povětrnostní sloup. Patrně z jisté omezitelnosti městské rady naše hlavní město asi co do velikosti i počtu jen stěží konkurovalo meteorologickým sloupům zřizovaným ve Vídni a jiných velkých městech Rakouska, Německa či Švýcarska. Vždyť například v roce 1886 jen ve vídeňských městských parcích bylo možné napočítat deset

těchto drobných staveb. Nebylo dokonce doloženo, že by Praha měla povětrnostní sloup srovnatelný co do velikosti například s brněnským meteorologickým pavilonem „U žáby“ či jaroměřským pískovcovým skvostem. Nicméně toto zjištění nic nevypovídá o skutečném využití pražských meteorologických kiosků a nesnižuje jejich dobový význam. Jak již bylo uvedeno, nemálo pražských meteorologických sloupů plnilo také funkce reklamní, a právě jejich důmyslná technická část měla přilákat potenciální adresáty obchodních sdělení a rozvíjet obchodní zájmy.

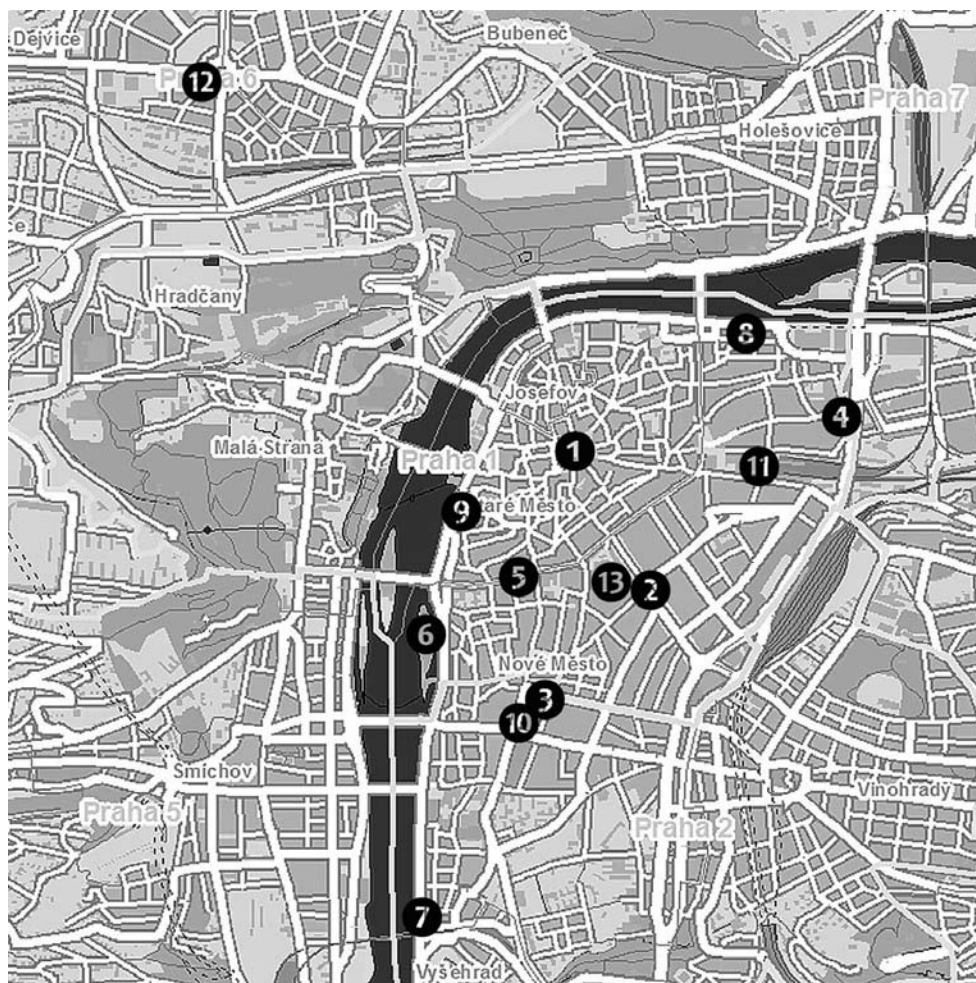
Co naplat, na území Prahy se do dnešních dnů povětrnostní sloupy v podstatě nedochovaly, a není tedy aktuální diskutovat, jestli patří do kategorie kulturních nebo technických památek, a zamýšlet se nad jejich případnou pasportizací. Stejně tak není potřeba na místech původních povětrnostních kiosků stavět jejich repliky. Co je však možné ještě udělat? Tak například využít potenciál dvou nábrežních domků s limnigrafy a veřejnosti v daném místě nabídnout aktuální zobrazení měření kvality ovzduší, teploty vzduchu na náplavkách a změny průtoku ve Vltavě. Stačilo by jen zvednout železnou oponu, respektive svinovací roletu firmy Červinka na výtoňském limnigrafu a na místě původních přístrojů umístit historizující ciferníky napojené na moderní čidla. Příležitostí je také v místě některých původních instalací povětrnostních kiosků zabudovat do chodníku upomínkovou dlaždici, třeba v případě Staroměstského náměstí s nápisem „Zde od roku 1883 stál první pražský povětrnostní sloup“.

Závěrem je třeba poznamenat, že mojí snahou nebylo popsat výskyt historických povětrnostních sloupů na území Prahy vyčerpávajícím způsobem, ale jen nastínit jejich příběh začínající v osmdesátých letech 19. století a končící zhruba ve třicátých letech století minulého. Je potěšující na příkladu nedávné obnovy dvou objektů sledovat, že smysl těchto staveb i po zhruba stu letech nekončí a může se připomínat i v současnosti.

René Tydlitát

49 K meteorologickým sloupům připomínajícím éru prvnorepublikových povětrnostních kiosků řadíme i novodobý objekt, který stojí od roku 2022 před budovou Centrálního předpovědního pracoviště Českého hydrometeorologického ústavu v Praze-Komořanech. Jedná se o rekonstruovaný meteorologický sloup, který byl původně v roce 2002 postaven před obecním úřadem v Újezdu nad Lesy v městské části Praha 21 a následně krátce v iniciativy výtvarníka a urbanisty Jana Trejby v parku Hadovka v Dejvicích v roce 2015.

50 Aplikace Historické centrum Prahy, Atlas archivních map a plánů. Dostupné z: https://app.iprpraha.cz/apl/app/historicke_centrum_prahy/, vyhledáno 23. 9. 2023.



Plánek a chronologický seznam rozmístění meteorologicko-informačních sloupů a hydrometeorologických domků postavených na území Prahy v rozmezí let 1883 až 1967. (Místopisné názvy odpovídají současnému značení. Existující objekty jsou označeny čísly 7, 8, 11 a 12.)

1. před Staroměstskou radnicí, v blízkosti domu U Minuty;
2. na Václavském náměstí, u Jindřišské ul., před domem čp. 831;
3. na Karlově náměstí čp. 669, na rohu s Žitnou ulicí;
4. Na Poříčí, před nárožním domem čp. 1055 II;
5. na Národní třídě (přesná lokace nezjištěna);
6. na Slovanském ostrově (ostrově Žofín);
7. na Výtoni u železničního mostu (nábřežní limnigrafická stanice);
8. Na Františku, v blízkosti Anežského kláštera (nábřežní limnigrafická stanice);
9. na Smetanově nábřeží (přesná lokace nezjištěna);
10. na Karlově náměstí, v parku před ČVÚT;
11. u Masarykova nádraží, v Havlíčkově ulici;
12. na okraji Vítězného náměstí, v Buzulucké ulici;
13. ve Františkánské zahradě.